

OSMANLI TAŞRASINDA BİR MEMURUN HUKUK MÜCADELESİ: YABANABAD REJİ MEMURU ZEKERİYA SIRRI EFENDİ DAVASI

Mustafa DAĞ* İbrahim Halil TANIK**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde tütün imtiyazını üstlenen Reji Şirketine bağlı Ankara Reji İdaresi bünyesinde teşkilatlanan Yabanabad Reji Memurluğu incelenerek hazırlanan bu çalışmanın amacı, memur Zekeriya Sırrı Efendi'nin zimmet davası sürecini ele almaktır. Bu doğrultuda dava sürecinin hangi merhalelerden oluştuğu ve davanın nasıl sonuçlandığı saptanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın giriş kısmında Yabanabad kâzasının idari statüsü ve Osmanlı'da tütün denetiminin Reji Şirketine devredilme süreci hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Yabanabad Reji Memurluğunun kuruluş süreci, faaliyetleri ve personeli konularına değinilmiştir. Ana metinde bu personellerden biri olan Zekeriya Efendi hakkında 1910-1912 yılları arasında cereyan eden zimmet davası ele alınmıştır. Bu değerlendirme sürecinde ana kaynak olarak istifade edilen arşiv belgelerinin yanı sıra literatürde yer alan araştırma inceleme eserlerden de yararlanılmıştır. Bu bağlamda Yabanabad Reji Memurluğunda Zekeriya Efendi ile ilgili meydana gelen şikâyetlerin aslının olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Netice olarak, Zekeriya Efendi hakkında yapılan şikâyetlerin doğru olduğu ve şirket kasasından zimmetine 10.672 kuruş 82 para geçirdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabanabad, Reji İdaresi, Osmanlı hukuku, yolsuzluk, zimmet

A Civil Servant's Legal Struggle in The Ottoman Provinces: The Case of Zekeriya Sırrı Efendi, The Regie Officer of Yabanabad

ABSTRACT

The purpose of this study, which was conducted by inspecting the Yabanabad Regie Office organized under the Ankara Regie Administration of the Regie Company, which assumed the tobacco franchise in the Ottoman Empire, is to address the process of the embezzlement lawsuit of Officer Zekeriya Efendi. To this end, it is intended to determine the stages of the lawsuit process and how the lawsuit was concluded. Accordingly, the introduction of the study provides brief information about the administrative status of Yabanabad District and the process of transferring the control of tobacco to the Regie Company in the Ottoman Empire. Then, the establishment process, activities, and personnel of the Yabanabad Regie Office are discussed. The main text discusses the embezzlement case against one of these personnel, Zekeriya Sırrı Efendi, which took place between 1910 and 1912. In this evaluation process, archival documents, which were used as the main source, as well as research and review works in the literature were also utilized. To this end, it was endeavored to find out whether the complaints filed against Zekeriya Efendi at the Yabanabad Regie Office were genuine or not. In conclusion, it was concluded that the complaints made against Zekeriya Efendi were true and that he embezzled 10,673 kurush 82 coins from the company coffers.

Key Words: Yabanabad, Regie Administration, Ottoman law, corruption, embezzlement

* Arş. Gör. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Şanlıurfa / TÜRKİYE, mustafadag@harran.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Şanlıurfa / TÜRKİYE, ihaliltanik@harran.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Dağ, M. & Tanık, İ. H. (2023). Osmanlı taşrasında bir memurun hukuk mücadelesi: Yabanabad Reji memuru Zekeriya Sırrı Efendi davası. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(45), 781-804. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1239752>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 20 Ocak / January 2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 8 Nisan / April 2023

Giriş

Yabanabad bölgesinde Türk hâkimiyeti, Selçuklu İmparatorluğu döneminde başlamıştır. Selçuklu İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra bölgede kısa süreliğine muhtelif Türk beylikleri hüküm sürmüştür (Karaman, 2006: 18-20). 1356 yılına gelindiğinde Osmanlı Sultanı Orhan Gazi döneminde oğlu Süleyman Bey tarafından Ankara'nın hâkimiyet altına alınmasıyla birlikte Yabanabad, Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Çınar, 2016: 69-71). Böylece imparatorluğun yıkılışına kadar geçecek zaman zarfında bölge Osmanlı'nın hâkimiyetinde kalmıştır.

Yabanabad, Fatih Sultan Mehmet döneminde “*Yaban Ovası*” olarak isimlendirilmekle birlikte Ankara vilâyetine bağlı olan 10 nahiyeden biri olarak idari taksimatı yapılmıştır (Karaman, 2003: 802). 1859 ile 1907 yılları arasında Yabanabad, Şorba kâzasına bağlı olarak idare edilmiştir. Lakin 1907 yılından itibaren Şorba kâzası, Yabanabad'a bağlanmıştır (Kanberoğlu, 2017: 255). Yabanabad, XX. yüzyılın başlarında Ankara vilâyetinin merkez sancağına bağlı kâza olmuştur (AVS. 1325: 156; Koç, 2013: 36; Tuncer & Bulut, 2019: 1574). 1914 yılında Ankara'nın Haymana'dan sonra ikinci büyük kâzası konumunda olmuştur (Tuncer & Bulut, 2019: 1583). 1915 yılına kadar bu statüyle idare edilen kâzadan 1915 yılında Kızılcahamam, 1953 yılında ise Çamlıdere ilçeleri ortaya çıkmıştır (Turan, 1999: 28-30).

Kâzanın XX. yüzyılın başlarındaki konumuna bakıldığında, 1907 yılına ait vilâyet salnamesine göre Yabanabad kâzasının kuzeyinde Kastamonu, doğu ve güneyinde Çubukabad nahiyesi ile Ayaş kâzası, batısında Ayaş, Nallıhan kâzaları ile Kastamonu vilâyetine bağlı olan Gere de kâzası bulunurken kuzeydoğu yönünde ise Şabanözü nahiyesinin yer aldığı anlaşılmaktadır (Ünal, 2016: 155). Kâzanın merkez olarak kullandığı yer isimlerine bakıldığında XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonlarına kadar sırasıyla Saraycık, Alınviran (Alviran/Elviran), Ağacın, Kızılcaviran (Kızılcaören)¹ ve Demirciviran (Demirciören) olduğu tespit edilmiştir (Çınar, 2016: 79). 1915 yılında ise kâzanın merkezi Pazar köyüne (BOA.MF.MKT.95/112) daha sonra ise Kızılcahamam'a taşınmıştır. Bu taşıma işlemi ile Pazar (Şorba) köyünde yer alan Reji Memurluğu da Kızılcahamam'a taşınmıştır. Böylece kâzanın idari merkezi Kızılcahamam olmuştur (BOA. DH. İ. UM. 45/6; BOA. DH. İ. UM. 45/71; BOA. DH. İ. UM. 45/46; BOA. DH. TMİK. S. 62/57; BOA. DH. İD. 183/32).

Kızılcahamam'da bulunan Reji Memurluğu bölgede tütünün denetimini sağlarken bünyesinde istihdam etmiş olduğu personellerle birtakım sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlardan biri de zimmete para geçirme meselesi olan Zekeriya Sırrı Efendi'nin davasıdır. Yabanabad Reji Memurluğunda görev yapan Zekeriya Sırrı Efendi'nin yolsuzluk yaparak zimmetine para geçirdiğine dair dava süreci bu çalışmada irdelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı Yabanabad Reji Memurluğunda görevi esnasında zimmetine para geçirdiği iddiası ile hakkında başlatılan muhakeme sürecinin seyri ele alınarak şirket ve devlet mahkemelerinin üstlenmiş olduğu rollere değinilerek davanın sonucuna ulaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda yürütülen muadil çalışmaların² daha önce Menbiç ve Bayburt Reji Memurluklarıyla ilgili yapıldığı saptanmıştır. Literatürde yer alan bu iki çalışmanın konumuzu teşkil eden Zekeriya Sırrı Efendi'nin dava sürecine benzer olarak zimmete para geçirme gerekçesi ile meydana geldiği ve muhakeme süreçlerinin de benzer şekilde ilerlediği izlenmiştir. Literatür taraması yapıldığında Reji Şirketi bünyesinde görev icra eden memurların yolsuzluklarına dair çalışmalar sınırlıdır. Her ne kadar Ankara Reji İdaresinin teşkilat yapısıyla ilgili literatürde bir çalışma tespit edilmiş olsa da bölgede reji bünyesinde meydana gelen yolsuzluklara dair çalışmanın yapılmaması

¹ Taşınma talebi 1894 yılında gerçekleşmiştir. Bk. BOA. DH. MKT. 242/13; BOA. DH. İ. UM. EK. 28/80; BOA. DH. İ. UM. 10/2.

² Bk. Dağ, 2021a; 2021b.

olması bizi bu araştırmayı yapmaya sevk etmiştir. Bu çalışmayla, Reji Şirketi ve taşradaki hukuk süreci merkezinde literatüre katkı sağlamak amaç edinilmiştir.

Yargı sürecinin incelenmesi esnasında konunun anlaşılır kılınabilmesi için bu dava örneği özelinde yabancı sermaye eli ile kurulmuş olan çokuluslu şirketin Osmanlı hukukunun tatbikindeki konumunun ne olduğu, dava sürecinin kimler arasında gerçekleştiği, davanın açılmasına neden olan iddiaların neler olduğu, Reji İdaresi bünyesinde görev yapan memurların hak arayışı sürecinde başvuru mercilerinin nereler olduğu, son olarak iddiaların tahkik edilmesi neticesinde mahkeme heyetinin ne yönde cevap verdiği sorularına cevap aranmıştır. Bu doğrultudaki soruların cevapları aranırken özellikle ana kaynak olarak arşiv belgelerinin yanı sıra salnameler ve araştırma inceleme eserlerden istifade edilmiştir. Bu doğrultuda yolsuzluk girişiminin cereyan ettiği Yabanabad kâzası Reji Memurluğu hakkında bilgi vermek konunun anlaşılır kılınabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Yabanabad Reji Memurluğu

Osmanlı Devleti'nde 1600'lı yıllardan itibaren üretilen tütünün işletilmesi amacıyla iç alacaklılar tarafından 1 Ocak 1880'de Rüsûm-ı Sitte İdaresi kurulmuştur (Karagöz, 2020: 497; BOA. A.) DVN. MKL. 18/9; BOA. HR. İD. 290/50; BOA. Y. A. RES. 4/70). Ancak gelirlerde istenilen başarının elde edilememesi neticesinde alacaklı yabancı devletler tarafından 20 Aralık 1881'de Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi kurulmuştur (Pamuk, 2019: 122-124; Kırday, 2015: 34-35). İdare, gelirlerde istenilen başarıyı elde edememesi neticesinde tütünü işletme hakkını kurulacak anonim bir şirkete devretme kararı almıştır. Bu karar çerçevesinde Osmanlı yönetimi, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile Reji Şirketini kuracak olan üç imtiyazlı banka yöneticileri arasında yapılan müzakereler neticesinde tütünün denetimi, *Memalik-i Mahruse-i Şahane Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi* adıyla 27 Mayıs 1883'te kurulup 15 Nisan 1884'te hizmete giren şirkete devredilmiştir. Şirket kurulduğu ilk andan itibaren imparatorluk genelinde örgütlenmiştir (BOA. HR. HMS. İŞO. 166/31; BOA. A.) DVN. MKL. 82/2; Quataert, 2017: 35-37; Oktar, 2007: 45; Parvus Efendi, 1977: 40-41).

Şirketin teşkilatlandığı bölgelerden biri de Ankara vilâyeti olmuştur. Ankara Reji İdaresi, 1884 ile 1925 yılları arasında sancaklarda müdürlükler, kâzalarda ise memurluklar şeklinde teşkilatlanarak tütün ticaretini denetim altına almaya çalışmıştır. Ankara Reji Başmüdüriyeti bünyesinde Kalecik, Ayaş, Beypazarı, Yabanabad, Çubukabad, Polatlı, Haymana, Mecidiye, Keskin ve Nallıhan memurlukları faaliyet göstermiştir (Dağ, 2022, s. 656). Ankara merkez idaresi dışında vilâyete bağlı olan sancaklarda birer müdürlük oluşturularak bu müdürlükler bünyesinde memurluklar kurulmuştur. Bu çerçevede Kırşehir Reji Müdüriyetine bağlı olarak Mucur ve Avanos memurlukları teşekkül ettirilmiştir. Çorum Reji Müdüriyeti; İskilip, Mecidözü, Osmancık ve Sungurlu memurlukları olarak teşkilatlandırılmıştır. Son olarak Yozgat Reji Müdüriyeti bünyesinde Akdağmadeni, Boğazlıyan ve Sorgun kâzalarında memurluklar kurulmuştur (Salih Zeki, 1928: 331).

Yukarıda da belirtildiği gibi Ankara Reji Başmüdüriyetine doğrudan bağlı olarak faaliyet gösteren memurluklardan biri de Yabanabad Reji Memurluğudur (Salih Zeki, 1928: 331). Memurlukta vazife üstlenmiş olan personele dair birçok bilgi mevcuttur. Bunlardan, 1891 yılında memurlukta Ali Bey görev icra etmiştir (AVS, Hicri: 1308: 152; BOA. BEO. 785/58837). Memurluğun 1884 yılında teşkilatlandırıldığına dair bilgi tespit edilmiş olmasına rağmen 1891 yılına kadar memurluğun bölgedeki faaliyetlerine dair bilgi saptanamamıştır. Bu durum ise var olan memurluğun faaliyetlerine yönelik gelişmelerin kayıtlara yansımamıştır. Bu durum ise var olan memurluğun faaliyetlerine yönelik gelişmelerin kayıtlara yansımamıştır. Bu durum ise var olan memurluğun faaliyetlerine yönelik gelişmelerin kayıtlara yansımamıştır. Bu durum ise var olan memurluğun faaliyetlerine yönelik gelişmelerin kayıtlara yansımamıştır.

Görevli Ali Bey'in isminden hareketle şirketin bölgede tütün üretimini denetim altına almak amacıyla faaliyette olmasına rağmen 1891 yılında kâzada üretilen tütünün kayıtlara geçirildiğine dair bilgi tespit edilememiştir. Şöyle ki vilâyet salnamesinde 17 farklı tarım ürününden yüksek oranda verim elde edildiği ve bu ürünlerden birinin de tütün olduğu belirtilmiş olmasına rağmen Mihaliççik kâzası dışında içerisinde Yabanabad kâzasının da yer aldığı 10 kâzada üretilen tütün verilerine dair kayıtlara yer verilmemiştir (Koç, 2013: 2013). Buna rağmen 1895 yılında şirket kâzada üretilen tütünleri depolamak amacıyla bir ambar kiralamıştır. Bu ambarın yıllık kira bedeli ise 664 kuruş 20 para olarak belirlenmiştir (BOA. ŞD. 2616/24). Şirket şartnamesinde bölgede bir ambarın açılabilmesi için üretimi yapılan veya depolanacak olan tütün miktarının 100.000 kıyyeden³ aşağı olmaması gerektiği belirtilmiştir (BOA. DH. İD. 95/15; BOA. DH. MKT. 1462/55; BOA. DH. MKT. 1348/20; BOA. DH. MKT. 1411/24; Ünlü, 2016: 777). Bu bilgiden hareketle her ne kadar 1895 yılında kâzada üretilen tütünlerin kayıtlarına dair bilgiye yer verilmemiş olsa da Yabanabad kâzasında üretimi yapılan veya depolanan tütün miktarının 100.000 kıyyeden düşük olmadığı söylenebilir.

1895 yılında kâzada tütün üretiminin yapıldığını kanıtlayan reji ambarının yanı sıra 1900 yılında memurluk bünyesinde görev yapan Harun Efendi'nin ismi tespit edilmiştir. Lakin gerek memurluğun gerekse Harun Efendi'nin 1900 yılındaki faaliyetlerine dair bilgi elde edilememiştir (AVS, Hicri: 1318: 175). Memurlukta görev yaptığı tespit edilen bir diğer isim Cemil Zeki Efendi olmuştur. 1907 yılında gerek memurluk gerekse memurlukta vazife icra eden Cemil Zeki Efendi hakkında daha önceki dönemlerde olduğu gibi detaylı bilgi saptanamamıştır (AVS, Hicri: 1325: 193). Her ne kadar memurluğun faaliyetlerine yönelik gelişmeler kayıt altına alınmamış olsa da memurluk bünyesinde görev icra eden bu isimlerden hareketle şirketin bölgede faaliyetlerine devam ettiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Şirketin kuruluşundan itibaren üreticiler, tüketiciler, memurlar, işçiler ve fabrikatörlerle ilgili çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. 1912 yılında cereyan eden gelişme örnek olarak incelenebilir. Bu gelişme kolcu ve redif askerleri ile kaçakçılar arasında zuhur etmiştir. Şöyle ki 12 Mart 1912'de Midilli sahilinde dört kaçakçı gemisine memurluğa bağlı olan Reji kolcuları⁴ ile redif askerleri baskın düzenlemiştir. Bu baskın neticesinde 20 çuval kaçak tütüne el konulmuştur. Şartname gereğince el konulan tütünlerin memurluğa teslim edilmesi gerekirken memurluğa gelirken yolda bazı redif askerleri tarafından 20 çuvaldan 3'ünün 30 redif askeri tarafından gasp edildiğine dair şikâyet meydana gelmiştir. Ayrıca dört kaçakçı kayığından üçünün de serbest bırakıldığı iddia edilmiştir. Bu iddiaların araştırılması amacıyla Yabanabad Reji Memurluğu ile Ankara Reji Başmüdüriyeti arasında yazışmalar yapılmıştır (BOA. DH. İD. 94/64). Yerel ve merkezi idare ile şirket arasında gerçekleşen müzakere ve araştırmalar neticesinde tütünlerin redif askerleri tarafından gasp edildiği ve içlerinde Yabanabadlı Ali oğlu Hüseyin'in de bulunduğu kaçakçıların firarına müsamaha gösterildiği tespit edilerek gerekli olan muamelenin yapılması yönünde karar alınmıştır (BOA. DH. İD. 94/16). Bu gelişme ise kolluk kuvvetlerinin bazen kaçakçılarla birlikte hareket ettiğini ve askerlerin de kaçak tütüne ilgi duyduklarını göstermektedir. Gerek devlet gerekse şirket tarafından bu gibi yasadışı gelişmelerin tespit edilmesi durumunda hukuki süreç işletmiştir.

Kolcuların kaçakçılık faaliyetleri içerisinde bulunmasının yanı sıra birtakım kanunsuz girişimlerde buldukları tespit edilmiştir. Yabanabad kâzasına bağlı Doğancı köyünde 15 dönümden oluşan Çayır bölgesinde 1908 yılının Temmuz ayında meydana gelen olay buna

³ Bir kıyye 1 kilo 282 grama denk gelmektedir. Bk. Sertoğlu, 1986: 86, 186.

⁴ Güvenliği sağlamakla yükümlü olan güvenlik güçleri için kullanılan kolcu kelimesi Osmanlı'da ilk defa III. Murat döneminde kullanılmıştır. Devlet memuru olarak sayılan bu memurlardan Reji Şirketi bünyesinde görev icra edenlere ise devlet memuru gözüyle bakılmamıştır. Bk. BOA. A. (DVNSMHH. 62/398; Karamursal, 1989: 136; Pakalın, 1993: 208.

örnek gösterilebilir. İsmail Efendi tarafından yapılan şikâyetle, memurlukta görev yapan Reji kolcularının binek hayvanlarını 15 dönümden oluşan çayıra salarak ekinine zarar verdiklerini belirtmiştir. Bu sebepten dolayı kolcuların neden oldukları zararın telafi edilmesini talep etmiştir. Bu talep, gerek yerel idare gerekse şirket tarafından değerlendirilmesi ve gerekli inceleme ile araştırmaların yapılmasından sonra olumlu karşılanarak zararın reji tarafından telafi edilmesi kararı memurluğa iletilmiştir (BOA. ŞD. 3053/68). Bu gelişmeden hareketle kolcuların bölge ahalisine vermiş olduğu zararların tespit edilmesi durumunda zararın ilgili memurluk tarafından karşılandığı yorumu yapılabilmektedir.

Kolcuların yanı sıra idari personel de kimi zaman yasadışı faaliyetler içerisinde bulunmuştur. Memurluk bünyesinde görev icra eden personelin yasadışı girişimlerine Mesut Efendi'nin faaliyetleri örnek olarak incelenebilir. Şöyle ki memurlukta görev yapmış olan Mesut Efendi'nin zimmetinde para olduğuna dair tespit 1909 yılında gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Ankara Reji İdaresi, memurluk ve merkezi ile yerel yöneticiler arasında yapılan görüşmeler neticesinde gerekli tahkikatın başlatılması yönünde karar alınmıştır (BOA. ZB. 399/100). Netice olarak muhakeme sürecinin başlatılması için Mesut Efendi Ankara'ya çağırılmıştır. Fakat İstanbul'da Sultan Ahmet Medresesinde Hafız Kazım Efendi'nin yanında olduğu tespit edilen Mesut Efendi, Ankara'ya gelmek yerine Selanik'e firar etmiştir. Selanik'te saklandığı yerin tespit edilmesi üzerine derdest edilip İstanbul'a getirilmiştir. Daha sonra Ankara'ya sevk edilerek yargılama süreci başlatılmıştır. Lakin yargılama sürecinin ne yönde neticelendiği tespit edilememiştir (BOA. ZB. 399/125). Mesut Efendi hakkında başlatılan davanın neticesinin alınmamasının aksine zimmetine memurluk kasasından para geçirdiği iddiası ile başlatılan davanın neticesinin tespit edilebildiği Zekeriya Sırrı Efendi davası 1910 ile 1912 yılları arasında cereyan etmiştir.

Yabanabad Meclis-i İdare-i Kâza İstintak (Sorgu) Dairesi

Zekeriya Sırrı Efendi, 7 Şubat 1909 tarihinde Yabanabad Reji Memurluğuna ambar memuru olarak tayin edilmiştir. 13 Ocak 1910 tarihine kadar görevde kalmıştır. Vazifesi süresince memurluğun kasasından zimmetine para geçirdiğine dair şikâyetler gerçekleşmiştir. Bu şikâyetlerin asılsız olmadığını Zekeriya Sırrı Efendi'nin ambar hesabını Celal Efendi'ye devrettiği sırada 11.115 kuruşun eksik çıkmış olması kanıtlamaktadır (Sarıay, 2019: 96-97). Yabanabad Reji Memurluğu tarafından eksik olan miktarın belirlenmesi üzerine Ankara Reji İdaresi ile iletişime geçilerek idarenin dava vekili aracılığıyla Zekeriya Sırrı Efendi hakkında soruşturma süreci başlatılmıştır. Bu çerçevede iddiaların araştırılması ve eksik miktarın kimden tahsil edileceğine yönelik kararın mahkemece belirlenmesi amacıyla Yabanabad Meclis-i İdare-i Kâza İstintak (Sorgu) Dairesi tarafından çalışmalar 19 Ocak 1910 tarihinde başlatılmıştır (Sarıay, 2020: 423-424).

Sorgu Dairesi eksikliğin tahkik edilmesi için kâzaya bir heyet göndermiştir. Bu heyet bölgeye gider gitmez memurluğa bağlı olan ambarda sayım yaparak kayıt altına almıştır. Bu kayıtlar arasında satışı yapılan ile satıştan sonra ambarda kalan tütünlere dair bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Yabanabad Reji Memurluğu Tütün Satışı ile Mevcutta Kalan (13 Ocak 1909)⁵

	Tütün Cinsi	Miktar	Kıymet	Kilogram	Kuruş
Satış Yapılan Tütünler	İkinci cins tütün	20 gramlık	100	370	37
	Dördüncü cins tütün	100 gramlık	70	1.300	91
	Dördüncü cins tütün	25 gramlık	70	3.325	23.275
	Dördüncü cins tütün	100 gramlık	50	700	35
	Beşinci cins Samsun tütününü	100 gramlık	40	16.200	648
	Beşinci cins Samsun tütününü	25 gramlık	40	19.750	790
	Altıncı cins tütün	25 gramlık	20	106.425	2.128,50
	Yedinci cins köy tütün	20 gramlık	12	485.480	6.068,50
	Askeriye cins tütün	31 gramlık	16	10.625	170
	Dördüncü cins sigara	20 adetli	87	1.780	15.575
	Beşinci cins sigara	24 adetli	1/24	6.168	257
	Altıncı cins sigara	21 adetli	1/42	8.064	192
	Altıncı cins icâd	20 adetli	1/25	10	250
	Yedinci cins icâd	20 adetli	1/80	10	125
	Çam enfiye	20 gramlık	50	1.700	85
	Toplam	-	-	681.887	11.265,50
Ambarda Mevcut Olan Tütünler	İkinci cins tütün	25 gramlık	100	760	76
	Dördüncü cins tütün	100 gramlık	70	12.600	882
	Dördüncü cins tütün	25 gramlık	70	550	3.850
	Dördüncü cins tütün	100 gramlık	50	13.800	690
	Dördüncü cins tütün	25 gramlık	50	23.875	1.193,75
	Beşinci cins Samsun	100 gramlık	40	9	360
	Beşinci cins Samsun	25 gramlık	40	50	2.000
	Beşinci cins adi Samsun	25 gramlık	30	42.500	1.275
	Altıncı cins tütün	25 gramlık	20	81	1.260
	Yedinci cins köy tütün	20 gramlık	12	40	500
	Askeriye tütününü	31 gramlık	16	12.500	200
	İkinci cins sigara	20 adetli	125	2.000	250
	Üçüncü cins sigara	20 adetli	100	1.170	117
	Dördüncü cins sigara	20 adetli	87	500	4.375
	Beşinci cins sigara	24 adetli	1/24	18.144	756
	Altıncı cins icad sigara	20 adetli	1/25	15	375
	Yedinci cins köy sigara	20 adetli	1/80	2	25
	Çam enfiye	20 gramlık	50	8	400
Yerli enfiye	50 gramlık	20	8.750	175	
	Toplam	-	-	342.179	10.977

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde 13 Ocak 1909'da tutulan kayıtlarda satışı yapılan tütün değerinin 11.265 kuruş 50 para olduğu saptanmıştır. Zekeriya Sırrı Efendi döneminde satışı gerçekleştirilen tütünlerden sonra ambarda kalan tütün mevcudunun toplam değeri ise 10.977 kuruştur.

Heyet tarafından hazırlanan raporda sayım cetvelinin yanı sıra Zekeriya Sırrı Efendi ile Celal Efendi arasında gerçekleşen devir-teslim işlemleri esnasında tutulan kayıtlar da eklenmiştir. Şöyle ki Zekeriya Sırrı Efendi, 7 Mart 1909 ile 24 Aralık 1909 tarihleri arasında Yabanabad Reji Memurluğu ile ilgili tutmuş olduğu kayıtları Ankara Reji Başmüdürlüğü Dava Vekili Salih Sırrı Bey'e teslim etmiştir. Bu kayıtlar, Salih Sırrı Bey tarafından tahkikatın yapılması için gelen heyete verilmiştir. Bu kayıtlara göre ifade edilen zaman dilimi içerisinde ambara giren tütün değerinin 81.804 kuruş olduğu, 55.422 kuruşluğun Aralık ayına kadar satıldığı ve buna dair kayıtların deftere işlendiği belirtilmiştir. 10.977 kuruşun ise 13 Ocak 1909

⁵ BOA, ŞD. 1367/10/13-14.

tarhinde Zekeriya Sırrı Efendi tarafından Celal Efendi'ye devredildiği ifade edilmiştir. Lakin geriye kalan 15.405 kuruşluk tutar ile ilgili kayıtlara ulaşılammıştır (BOA, ŞD. 1367710/5).

Heyet tarafından bu eksiklikle ilgili daha önce memurluk tarafından Zekeriya Sırrı Efendi'den alınan açıklama istenmiştir. Bu açıklamaya göre Zekeriya Sırrı Efendi, belirlenen bu tutarın bir kısmını Ocak ayında diğer kısmını ise daha önce Aralık ayında ayrı ayrı sattığını ve kaydını tutmadığından dolayı hatırlayamadığını ifade etmiştir. Ayrıca nezâretten satışa dair kayıtların istenmesinden çekindiği için satılmadığını ambarda bulundurduğuna dair beyanda bulunmuştur. Heyet bu açıklamaların bulunduğu evraklarda incelemeleri yaptıktan sonra Ocak ayı sandıkta olan tutarın kasaya konulmadığı ve Aralık ayından kalan 737 kuruşluk tutarın ise kasada kayıtlı olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Zekeriya Sırrı Efendi'nin göreve başladığı andan itibaren 4.000 kuruşu zimmetine geçirdiği delillerle ispat edilmiştir. Bunun üzerine kasa ve ambar kayıtlarına dair iskontolar ile Ocak ayı maaşı çıkarıldıktan sonra depoda 1.475 kuruş değerinde tütünün olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca heyet tarafından eksik olarak tespit edilmiş 25 adet boş tütün sandığının her biri 4 kuruştan olmak üzere toplamda 100 kuruşun da eklenmesiyle birlikte eksik olan toplam miktarın iddia edilen 11.115 kuruşun aksine 14.753 kuruş 75 para olduğu belirtilmiştir. Heyet, eksik olan bu miktarın Zekeriya Sırrı Efendi döneminde gerçekleşmesinden dolayı kendisinden tahsil edilmesine karar vermiştir (BOA, ŞD. 1367/10/5).

Bu arada Zekeriya Sırrı Efendi'nin kâzada ikamet etmediği, firari olmasından dolayı bir an önce tutuklanıp yargılanması gerektiği doğrultusunda Yabanabad Reji Memurluğu tarafından Mülkiye İdaresine bilgi aktarılmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/5). Esasen Zekeriya Sırrı Efendi, on ay altı günlük süre zarfında Yabanabad Reji Memurluğunda görev icra ettikten sonra ambar kayıtlarıyla ilgili tutanak ve defterleri selefi Celal Efendi ile karşılıklı imzalarla devir işlemini gerçekleştirip İskilip Reji Memurluğuna tayin edilmiştir. Zekeriya Sırrı Efendi daha sonra devir defterlerinin incelenmesi için Sorgu Heyeti tarafından çağrılmıştır. Ancak gelmemesi Ankara Reji Dava Vekili Salih Sırrı Efendi'yi harekete geçirerek yakalanması için çalışmalara başlanması doğrultusunda adım atılmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/17).

İncelemelere devam eden Sorgu Heyeti, Zekeriya Sırrı Efendi'nin kendisinden önce ambar memuru olarak görev yapan Yaşar Efendi'den 14.165 kuruşluk tütünü devraldığını tespit etmiştir. Memurluğu zamanında ise faturalı şekilde 67.639 kuruş 50 paralık tütün kayıt altına alınmıştır. Böylece devralınan ile işlemi görülen toplam tütün tutarı 81.804 kuruş 50 para değerinde olmuştur. Bu miktardan 55.462 kuruş 50 paralığı Zekeriya Sırrı Efendi'nin memuriyeti döneminde satılmıştır. Geriye 26.342 kuruşun kaldığı hesaplanmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/17).

Kalan bu miktardan Zekeriya Sırrı Efendi tarafından Celal Efendi'ye devredilen tutar ise 10.977 kuruştur. Satışı yapılan ile Celal Efendi'ye teslimatı yapılan toplam tütün miktarının değeri 66.439 kuruş 50 para olması gereklidir. Belirlenen 66.439 kuruş 50 paralık miktarın 81.804 kuruş 50 paradan düşülmesi durumunda kasada 15.365 kuruş olması gerekmektedir. Yine mevcut olan 15.365 kuruşluk tütünden düşülen %5'lik iskontonun miktarı ise 848 kuruş 25 paradır, geride 14.513 kuruş 75 para kalmıştır. Kasada mevcut olan nakit tutar 737 kuruş olup, 14.513 kuruş 75 paranın da kasaya konulması durumunda kasada toplamda 15.253 kuruş 75 para olması gereklidi. Ocak ayına dair 500 kuruşluk maaşın ödenmesi üzerine kasada toplamda 14.753 kuruş 75 para olması gerekirken mevcut tutarın eksik olduğu tespit edilmiştir. Bu eksikliğin yanı sıra 33 adet boş tütün sandığının da olduğuna dair bilgiler 24 Ocak 1910 tarihinde Yabanabad kâzası tahrirat kâtibi ile mal muavini tarafından kayıt altına alınmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/17).

Heyet tarafından yapılan hesap incelemeleri neticesinde Zekeriya Sırrı Efendi'nin, Yaşar Efendi'den devraldığı toplam tütün miktarının değeri 77.805 kuruş 25 para olduğu hesaplanmıştır. Bu hesaba dair bilgiler tablo 2'de yer almaktadır (BOA, ŞD. 1367/10/18).

Tablo 2: Ankara Reji Merkez Müdürlüğüne Teslim Edilen Tütün Faturaları⁶

Tarihi	Tahta Sandık Adeti	Muşamba Adeti	Kuruş	Para
15 Mart 1909	4	3	3.050	-
29 Nisan 1909	4	0	2.600	-
29 Mayıs 1909	4	2	3.300	-
29 Mayıs 1909	4	2	3.300	-
16 Haziran 1909	4	2	3.487	50
1 Temmuz 1909	2	1	2.000	-
7 Temmuz 1909	8	4	9.200	-
27 Temmuz 1909	6	3	4.930	-
4 Ağustos 1909	4	2	3.000	-
25 Ağustos 1909	6	3	4.600	-
1 Eylül 1909	4	2	2.600	-
10 Eylül 1909	2	1	3.132	-
29 Eylül 1909	4	3	2.600	-
26 Ekim 1909	4	2	2.600	-
3 Kasım 1909	4	2	3.750	-
24 Kasım 1909	2	2	1.300	-
30 Kasım 1909	6	5	4.600	-
20 Aralık 1909	4	2	3.290	-
5 Ocak 1910	4	4	4.300	-
Toplam tutar			67.639	50
7 Temmuz 1909 tarihli fatura fazlası olup düşülen tutar			4.000	-
Toplam tutar			63.639	50
Yaşar Efendi'nin Zekeriya Sırrı Efendi'ye devrettiği tütün tutarı			14.165	75
Toplam tütün tutarı			77.805	25

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde Ankara Reji Başmüdüriyetine teslim edilmiş olan tütün faturaları ile ilgili kayıtlar incelendiğinde 1909 senesi sonu tütün miktarının değeri 67.639 kuruş 50 paradır. 7 Temmuz 1909 tarihinde fatura fazlası olan 4.000 kuruşun bu miktardan düşülmesi üzerine kasada 63.639 kuruş 50 para kalmıştır. Yaşar Efendi tarafından Zekeriya Sırrı Efendi'ye devredilmiş tütün miktarının değeri 14.167 kuruş 75 paradır. Netice olarak Zekeriya Sırrı Efendi'ye devredilen toplam tütün miktarının değeri 77.805 kuruş 25 paradır.

Bu arada Sorgu Heyeti tarafından Yabanabad kâzası Mülkiye Mahkemesi Reisliğine Zekeriya Sırrı Efendi'nin evinin aranmasına ve eksik olduğu iddia edilen 11.115 kuruşun akıbetinin tespitine yanaşmadığı bilgisi aktarılmıştır. Zekeriya Sırrı Efendi'nin, evinde bulunan eşyalarının çoğunu sattığını ve bir gün sonra da sabah erkenden firar edeceği tespit edilmiştir. Aralık 1909 tarihinde ambarda mevcut olup devir işlemi yapılan tütünlerin kayıtları Ankara Reji Başmüdüriyetine gönderilmiştir. Gönderilmiş olan bu cetvelde ambar defterine yazılmış olan kayıtlar incelendikten sonra 11.115 kuruşluk açığın olduğu tespit edilmiştir. Bölgeye Aralık ayının sonuna doğru gönderilen hesap heyeti Ocak ayında çalışmalara başlamış ve eksikliğin iddia edilenden fazla çıkabileceğine dikkat çekerek Zekeriya Sırrı Efendi hakkında davanın görülmesine yönelik karar almıştır. Ayrıca Zekeriya Sırrı Efendi serbest bırakılmış olsa da nereye gideceği ve kim olduğu detaylı şekilde bilinmediğinden dolayı kanunlara göre hemen tevkif edilmesi gerektiği de ifade edilmiştir. İnceleme esnasında heyetin davetine icap etmemesine de dikkat çekilmiştir. Sorgu Heyeti'nin bu bilgileri Ankara Reji İdaresi ile yürüttüğünden dolayı bütün gelişmelerden haberdar olan idare, vekili ve tahkik memuru

⁶ BOA, ŞD. 1367/10/18.

aracılığıyla Zekeriya Sırrı Efendi'nin kanunları ihlal ettiğini belirterek kanunlara göre gerekli işlemlerin yapılmasını merkezi yönetimden talep etmiştir (BOA.ŞD.1367/10/4). Heyet raporları doğrultusunda Yabanabad Mülkiye muavin vekili de zikrolunan noksanlığın tahsil edilmesi için Zekeriya Sırrı Efendi'nin tutuklanıp muhakemesine başlanması doğrultusunda talepte bulunmuştur (BOA. ŞD. 1367/10/4).

Muhakemenin yapılması yönünde karar alınması üzerine Ankara Valisi Mehmet Ferit Paşa tarafından Reji Dava Vekili olarak Salih Sırrı Efendi görevlendirilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/21). Sorgu Dairesi tarafından Zekeriya Sırrı Efendi ile ilgili Yabanabad Mülkiye Mahkemesine bilgi aktarmıştır. Bu bilgilere göre Zekeriya Sırrı Efendi, Isparta jandarma taburunda kayıtlı olan Binbaşı Emin Ağa'nın oğludur. Bursa vilâyetinin Manastır mahallesinde ikamet etmektedir. Reji sandığından zimmetine para geçirdiği iddiası ile Sorgu Dairesi tarafından sorgulanması için yakalanıp getirilmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/23-25). Ayrıca firarına dair bilgilere de değinilmiştir.

21 Ocak 1910 tarihinde Yabanabad Kaymakamlığına aktarılan bilgilerde memur Zekeriya Sırrı Efendi'nin 8 Ocak 1910 tarihinde gece saat sekiz veya dokuz civarında Şorbalı Dikim Oğlu Cemil Efendi'ye ait olan arabaya binerek Cemil Efendi ile firar ettiği belirtilmiştir. Eşi ve bir çocuğu ile yola çıkan Zekeriya Sırrı Efendi'nin Ankara, Sincanköy veya Eskişehir istasyonlarından birinde derdest edilmesi için eşkâli belirtilmiştir. Buna göre Zekeriya Sırrı Efendi'nin; kısa orta boylu, buğday benizli, köse ve matruş, siyah uzun bıyıklı, çakır gözlü ve iri burunlu olduğu ifade edilmiştir. Sanığın bir an önce derdest edilip Reji İdaresine teslim edilmesi kararlaştırılmıştır (BOA.ŞD.1367/10/3).

Bu doğrultuda Kütahya Mutasarrıflığı 20 Haziran 1910 tarihinde Mülkiyeyi bilgilendirerek Hüdavendigâr vilâyetine firar eden Zekeriya Sırrı Efendi'nin yakalanarak Yabanabad'a getirilmesi doğrultusunda bilgi aktarmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/37). Buna karşın 8 Temmuz 1910 tarihinde Yabanabad Reji Memuru Celal Efendi tarafından Mülkiye Muavini Hacı Ahmet Efendi'ye aktarılan bilgide Zekeriya Sırrı Efendi'nin memleketinde yakalanarak Yabanabad'a getirildiğini ve ön ifadesine mülkiye sorgu yargıcı tarafından başlanıldığına değinilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10738). Ön ifadesi alındıktan sonra Bidayet Mahkemesi'nde yargılanmak üzere tutuklanmıştır.

Yabanabad Meclis-i İdare-i Kâza Muhakemat Dairesi Bidayet Mahkemesi

Bidayet Mahkemesinde 22 Ocak 1910 tarihinde başlayacak dava için Zekeriya Sırrı Efendi'ye celpname gönderilmiştir. Bu celpnamenin Zekeriya Sırrı Efendi'ye liva polis komiseri tarafından teslim edildiğine dair bilgi Kütahya Mutasarrıflığı tarafından 15 Kasım 1910 tarihinde Ankara Mülkiye Mahkemesine bildirilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/40). 22 Ocak'ta Zekeriya Sırrı Efendi'nin Ankara'ya gelmesiyle birlikte aynı gün mahkemenin ilk duruşmasına başlanmıştır. Mülkiye Mahkemesi İstintak (Sorgu) Dairesinde Ankara Reji Başmüdür Vekili ile 35 yaşında olan Dava Vekil Memuru Salih Sırrı Efendi müşteki sıfatıyla ifade vermişlerdir. Mülkiye Memuru Mustafa Efendi, Salih Sırrı Efendi'den 21 Ocak 1910 tarihinde dilekçeyi neden verdiğini, kimlerden şikâyetçi olduğunu ve okuma yazmasının olması durumunda bu sorulara cevap yazmasını istemiştir. Bunun üzerine Salih Sırrı Efendi; dilekçeyi kendisinin verdiğini, Yabanabad Reji memuru olan Zekeriya Sırrı Efendi'den şikâyetçi olduğunu ve şikâyet nedeninin ise Zekeriya Sırrı Efendi tarafından devredilen hesapta 14.753 kuruş 75 paranın eksik çıkması olduğunu açıklamıştır. Ayrıca bu hesaplara dair kayıtların ise Yabanabad kâzası Mâl Müdürü Ali Bey ile Telgraf Müdürü Hakkı Bey huzurunda kayıt altına alındığını ve Ankara Reji Başmüdürlüğüne iletildiğini de beyan etmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/16).

Salih Sırrı Efendi, kendisinin Sorgu Dairesi tarafından konunun araştırılması için bölgeye gönderildiğini, üç günlük incelemeler neticesinde belirlenen tutarın eksik çıktığını tespit etmiştir. Bunun üzerine Zekeriya Sırrı Efendi'nin ifadesine başvurmak için onu davet etmişse de Zekeriya Sırrı Efendi'nin bu davete olumlu cevap vermediğini aktarmıştır. Bunun üzerine denetimi altında oluşturulan heyetle konuyla ilgili araştırma yapılmış ve bu araştırmalar neticesinde hazırlanan raporun mahkeme heyetine daha sonra sunulabileceğini ifade etmiştir. Şimdilik Aralık ile Ocak ayında ambarda mevcut olan ile satışı yapılan tütünlere dair tutulan kayıtlar heyetin huzuruna sunulmuştur. Ayrıca kasa ve ambar defterlerinin Zekeriya Sırrı Efendi tarafından tutulduğunu ve kâzada mevcut olan nakit parayı da kendisinin aldığına dair kayıtların elinde mevcut olduğunu belirterek ifadesine son vermiştir. Bunun üzerine Mülkiye Memuru Cemil Ali Efendi bu iddiaları nasıl ispat edeceğini sormuştur. Buna karşın Salih Sırrı Efendi eksik tutarı defter ve fatura kayıtlarından tespit edebilmenin mümkün olduğunu belirtmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/16). Bu doğrultuda Zekeriya Sırrı Efendi'nin memuriyeti döneminde Yabanabad Reji Memurluğunda mevcut olan tütünlere dair tutulan kayıtlar tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Zekeriya Sırrı Efendi Döneminde Mevcut Tütünlere⁷

İşlem Kayıt Tarihi	İşlem Tutarı (Kuruş-Para)
15 Mart 1909	3.050
29 Nisan 1909	2.600
29 Mayıs 1909	3.300
19 Haziran 1909	3.300,50
16 Haziran 1909	3.487
1 Temmuz 1909	2.000
7 Temmuz 1909	9.200
27 Temmuz 1909	4.930
4 Ağustos 1909	3.000
25 Ağustos 1909	4.600
1 Eylül 1909	2.600
10 Eylül 1909	3.132
29 Eylül 1909	2.600
24 Kasım 1909	1.300
26 Ekim 1909	2.600
3 Kasım 1909	3.750
14 Kasım 1909	4.600
20 Aralık 1909	3.290
5 Ocak 1910	4.300
Toplam	81.805,25

Tablo 3'te aktarıldığı gibi satışı yapılarak kayıtlara geçen verilere dair bilgiler de kayıt altına alınarak mülkiye heyetine sunulmuştur. Buna göre mevcut olan tütünlere toplam tutarı 81.804 kuruş 50 paradır. 55.462 kuruş 50 paralık tütün satışı yapılmış olup kayıt altına alınmıştır. Geriye ise 26.342 kuruşun kaldığı saptanmıştır. Mevcut olan 26.342 kuruşluk tütünlere Zekeriya Sırrı Efendi tarafından Celal Efendi'ye devredilen tutar ise 10.977 kuruştur. Bu miktar düşüldüğünde ise ambarda 15.365 kuruşluk tütün kalmıştır. Mevcut olan 15.365 kuruşluk tütünden düşülen %5'lik iskontonun miktarı ise 848 kuruş 25 paradır. Geriye 14.513 kuruş 75 para kalmıştır. Kasada mevcut olan nakit tutar 737 kuruş olup 14.513 kuruş 75 paranın da kasaya konulması durumunda kasada toplamda 15.253 kuruş 75 paranın olması gereklidir. Ocak ayı maaşı olan 500 kuruşun toplam miktardan düşülmesi hâlinde ise memuriyetin kasasında toplamda 14.753 kuruş 75 paranın mevcut olması gereklidir (BOA, ŞD. 1367/10/17).

⁷ BOA, ŞD. 1367/10/17.

Tutulan bu kayıtlar dışında heyete sunulan bir diğer kayıt evrakı ise Zekeriya Sırrı Efendi'den önce ambar memuru olan Yaşar Efendi tarafından devredilen ile Zekeriya Sırrı Efendi'nin kasaya teslim edip kayıtlarını tuttuğu tütünlere dairdir. Bu doğrultudaki bilgiler tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Zekeriya Sırrı Efendi'nin Devraldığı ile Kasaya Devrettiği Tütünler⁸

Yaşar Efendi'nin Devrettiği Tütünler		Zekeriya Sırrı Efendi'nin Kaydettiği Tütünler	
Tütün Cinsi	Kuruş	İşlem Tarihi	Kuruş
İkinci Cins (100 kuruşluk) Tütün	440	Şubat 1909	820
Dördüncü Cins (70 kuruşluk) Tütün	1.456	Mart 1909	2.023
Dördüncü Cins (60 kuruşluk) Tütün	1.918	Nisan 1909	4.298,50
Beşinci Cins (30 kuruşluk) Tütün	1.481,25	Mayıs 1909	7.373,75
Dördüncü Cins (40 kuruşluk) Tütün	2.295	Haziran 1909	8.506,50
Altıncı Cins (20 kuruşluk) Tütün	3.608,50	Temmuz 1909	8.795,25
Yedinci Cins (12 kuruşluk) Tütün	818,50	Ağustos 1909	8.001,75
Birinci Cins Tütün	181	Eylül 1909	4.504,25
Dördüncü Cins (25 kuruşluk) sigara	250	Aralık 1909	5.722
Beşinci Cins (1/22 kuruşluk) sigara	803	Ocak 1909	5.417,50
Altıncı Cins (1/22 kuruşluk) sigara	431,50		
Yedinci Cins (1/22 kuruşluk) sigara	482,25		
Toplam	14.165		55.462,25

Sorgu Heyetinin huzuruna sunulan bu kayıtların incelenmesi için mahkeme ileri bir tarihe ertelenmiştir. Eksik olduğu iddia edilen 14,753 kuruş 75 paranın akıbetiyle ilgili mahkemenin ikinci duruşması 25 Nisan 1910 tarihinde başlamıştır. Bu çerçevede Zekeriya Sırrı Efendi'nin ifadesine başvurulmuştur. Şöyle ki heyet tarafından ismi, nereli olduğu, kaç yaşında olduğu, mesleğinin ne olduğu ve pederinin ismi sorulmuştur. İsmi Zekeriya Sırrı Efendi olduğunu belirten sanık, 35 yaşında olduğunu ve daha önce Yabanabad Reji memuru olarak vazife icra ettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine heyet Zekeriya Sırrı Efendi'ye, Ankara'dan Yabanabad kâzasına gelirken onunla birlikte olan bir nefer jandarmayı atlatarak Karaviran köyü civarında firar ettiğini, ne suretle ve ne maksatla firar ettiğini, bir suçtan dolayı mı, yoksa biri mi onu firar için teşvik ettiğini açıkça belirtmesini istemiştir. Buna karşın Zekeriya Sırrı Efendi, Ankara'dan Yabanabad'a doğru hareket ederken Nisan ayının 10'uncu gününde akşam olduğundan dolayı konaklamak için jandarma ile Karaviran köyünde bir eve girdiklerini, sabaha karşı başına bir hâl geldiğini ve ne olduğunu hatırlamadan kendisini birilerinin taşlık bir bölgeye götürdüğünü ifade etmiştir. Ayrıca taşlık bölgede kendisine geldiğini ve otururken 20 kadar jandarma neferi tarafından derdest edilerek hükümete teslim edildiğini beyan etmiştir. Heyet kır atın kime ait olduğunu, ona bunu kimin verdiğini ve ne suretle aldığını açıkça ifade etmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Zekeriya Sırrı Efendi, atı Yabanabad eşrafından ve meclis azasından olan Hamdi Efendi'nin biraderi olan Fevzi Bey'in ağılından alındığını ve Fevzi Bey'e ait olduğunu belirtmiştir. İfadesini bu yönde açıklayan Zekeriya Sırrı Efendi'den beyanının doğru olduğuna dair tasdik etmesi ve ekleyeceği başka bir şeyin olup olmadığı sorulmuştur. Zekeriya Sırrı Efendi ifadesinin doğru olduğunu, tasdik ettiğini ve başka diyeceğinin olmadığını beyan etmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/19).

Zekeriya Sırrı Efendi'nin bir gün sonra tekrar ifadesine başvurulmuştur. Aslen Hüdavendigar vilâyeti Kütahya Sancağı Armutlu nahiyesine bağlı olan Çerkes Kızılcaviran köyünde Binbaşızadelerden olduğunu ve Hacı Seyit Ağa'nın oğlu olan Feyzi Efendi'ye ait hanenin ikametgâhı olduğunu belirtmiştir. Heyet tarafından kendisine buraya kim tarafından ve ne için getirildiği sorulduğunda, Kütahya Sancağına jandarmalar tarafından getirildiğini ve

⁸ BOA. ŞD. 1367/10/17.

sebebinin ne olduğunu bilmediğini ifade etmiştir. Jandarma tarafından kaç gün önce buraya getirildiği sorusuna karşılık ise 6-7 günden beri burada olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine heyet tarafından Ankara'dan Yabanabad kâzasına getirilirken Karaviran civarında firar ederek nereye gittiği ve niye firar ettiği sorulmuştur. Zekeriya Sırrı Efendi ise hakkında gelen evrakta niçin ifadesinin istendiğine dair düşünürken saat 8.00 civarında dışarı çıktığını, köyde bir müddet dolaştığını, farkında olmadan kendisini dağda bulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca dağda bir ağıla rastladığını, oradayken jandarmalar gelip kendisini alarak buraya getirdiklerini belirtmiştir. Buna karşın heyet bahsettiği ağılın kime ait olduğu sorusunu yöneltmiştir. O da ağılın Hacı Seyit Ağa'nın oğullarından Mehmet Efendi'nin olduğunu belirtmiştir. Heyetten tekrar soru yöneltilerek buraya getirildiğinde yanında bir kara tüfek ile birkaç fişegin bulunduğunu, bunların kime ait olduğunu ve kendisine kim tarafından verildiğini sormuşlardır. Bu suale karşılık ise tüfek ve fişeklerin sahibinin Mehmet Efendi olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca tüfeğin duvarda asılı olduğunu, jandarmaların oraya gelmesiyle birlikte kendisine ait olduğunu sanarak yanlarına aldıkları bilgisini de aktarmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Yine heyet Zekeriya Sırrı Efendi'ye, memurlukta ne zaman görevlendirildiği ve ne vakit görevden alındığı sorusunu yöneltmiştir. Bunun üzerine Zekeriya Sırrı Efendi, 14 Şubat 1909 tarihinde göreve başladığını, 13 Şubat 1910 tarihinde ise görevden ayrıldığını ve 11 ay 6 gün görev yaptığını belirtmiştir. Mahkeme heyeti bu süre zarfında kaç bin kuruşluk tütünün alındığını ve bunun kaç bininin gönderdiğine cevap vermesini istemiştir. Kendisi ise Reji Nezâretinden kaç bin kuruşluk tütün aldığını ve kaç bin kuruşluk tütün gönderdiğini hatırlayamadığını ifade ederek bu soruya net cevap verememiştir. Buna karşın alınan ile gönderilen tütünlere dair kayıtların tutulup tutulmadığı sorulunca, Rejideki defterlerde tutulduğunu belirtmiştir. Mahkeme heyeti, Zekeriya Sırrı Efendi'ye 24 Ocak 1910 tarihinde memurluktan ayrılınca yerine göreve gelen Celal Efendi, Mal Muavini Hasan Efendi ile Tahrirat Kâtibi Ahmet Efendi tarafından kayıt hesapları incelendikten sonra Ankara Reji İdaresi tarafından 14.753 kuruş 75 paranın zimmetine geçirdiği iddia edildiğini ve bu iddia hakkındaki düşüncesi sorulmuştur. Zekeriya Sırrı Efendi ise bu iddiaları kabul etmediğini, 14 Ocak 1910 tarihinde çekmiş olduğu telgrafta gerçek olmadığı hâlde 9.000 kuruşun zimmetinde olduğunu ve buna dahi itiraz etmediğini belirterek hesabın yeniden görülmesini mahkeme heyeti tarafından talep etmiştir. Mahkeme heyeti Zekeriya Sırrı Efendi'ye tekrar soru yöneltmek onun döneminde Reji muhasebecisi olan ancak şimdi görevde olmayan Sırrı Efendi'nin, zimmetinde 11.115 kuruşun olduğunu iddia ettiğini lakin heyet tarafından yapılan incelemelerde zimmetinde 14.753 kuruş 75 para olduğu tespit edildiğini ve bunun hangisinin doğru olduğunu açıklamasını istemiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Zekeriya Sırrı Efendi ilk önce 6.000 sonra 7.500 ve daha sonra ise 9.000 kuruşluk zimmetinin olduğunu kendisine ilettiklerini ancak kendisinin bu iddiaları reddettiğini, hesabın yeniden görülmesini talep ettiğini, yapılan hesaplardan haberinin olmadığını ve hesap işlerinin her ayın başında Müdür Fehmi Efendi tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Buna karşın mahkeme heyeti 14 Ocak 1910 tarihinde tutulan zabıt evrakında Celal Efendi'nin kasayı kendisinden devraldıktan sonra Sorgu Heyeti tarafından kasada yapılan incelemeler neticesine kasadan nakit çıkmadığının kayıt altına alındığını bu konu hakkındaki görüşünün ne olduğunu sormuştur. Zekeriya Sırrı Efendi ise ambar hesabı görüldükten hemen sonra kasanın olduğu odaya eski Mâl Müdürü Galip Bey ve Telgraf Muhasebe Memuru Hakkı Efendi ile gittiklerini, Celal Efendi'nin önceden gittiğine dair ifadelerin kesinlikle yanlış olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca kasanın anahtarlarının kendisinde olduğunu ve kendisinden istenince onlara verdiğini belirterek kasayı orada herkes bulunurken açıklarını ve içinde bir şey olmadığı görülünce anahtarların kendisine tekrar teslim edildiğini ifade etmiştir. Yine bu zabıt evrakının o gün tutulan evrak olmadığını, o gün tutulan evrakta Kolcubaşı Rıza Efendi'nin de mührü bulunduğunu, ondan ve Hasan Efendi'den sorulması gerektiğini aktarmıştır. Zekeriya Sırrı

Efendi, Celal Efendi tarafından kasanın daha önce tahkik edilmediğini ispat edebileceğini söyleyerek şimdilik ifadesini bitirmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Mahkeme heyeti tarafından gerekli incelemeler yapıldıktan sonra 8 Mayıs 1910 tarihinde tekrar Zekeriya Sırrı Efendi'nin ifadesine başvurulmuştur. Şöyle ki kendisine yöneltilen ilk soru Yabanabad Reji Memurluğundan ayrıldıktan sonra görevi Celal Efendi'ye devretmeden ve hesapları görmeden İskilip'e gitmesi gerekirken başka bir yere firar ettiği hakkında iddialara vereceği cevabın ne olduğu olmuştur. Zekeriya Sırrı Efendi ise ambar kayıt evrakı ile defterlerini Celal Bey'e teslim ettikten sonra zimmetine 9.000 kuruş geçirdiği iddiası ile Ankara Reji İdaresi tarafından görevden el çektilmesi üzerine 14 Ocak 1910 tarihinde memleketi olan Kütahya Sancağına bağlı Kızılcaviran köyüne gittiğini ve asla firar etmediğini belirtmiştir. Bunun üzerine mahkeme heyeti Zekeriya Sırrı Efendi'ye, o zaman kesin hesabı görerek niye bölgeden ayrılmadığı sorulmuştur. Zekeriya Sırrı Efendi ise kendisinin hesaplara vakıf olmadığını, bakkal esnafı olan Fehmi Efendi tarafından hesapların yapıldığını, o dönemde Fehmi Efendi memleketine gittiğinden dolayı hesabı görmek üzere geri dönmek suretiyle bölgeden ayrıldığını beyan etmiştir. Buna karşın mahkeme heyeti ay başı cetvelini kimin tuttuğunu sormuştur. Zekeriya Sırrı Efendi ise "*Fehmi Efendi hazırlar ben de onaylarım*" cevabını vermiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Mahkeme heyeti Zekeriya Sırrı Efendi'ye, "*bölgeden ayrılmadan önce hesabına bakılıp bakılmadığını*" sormuştur. Zekeriya Sırrı Efendi; Galip, Hakkı, Rıza ve Celal Efendilerle muhasebe işlemlerine başladıklarını ancak çekememezlik fark ettiğini, Fehmi Efendi'nin de memleketinde olmasından ve kendisinin hesap işlerinden anlamadığından dolayı oradan ayrılarak memleketine geldiğini belirtmiştir. Ayrıca yeni hesapların görülmesinde Fehmi Efendi'nin de hazır bulunmasını istediğini ifade etmiştir. Yine yapılacak muhasebe neticesinde borcunun çıkması durumunda ödeyeceğini, daha önce de yapılan muhasebe işlemlerini katiyen kabul etmeyeceğini beyan etmiştir. Hesap işlemleri görülürken yukarıdaki isimlerden başkasının olmadığını belirten Zekeriya Sırrı Efendi'ye karşı heyet; Mülâzım Sadık Efendi'nin hesap sonunda hazırlanan evrakta mührünün olduğunu, buna ne diyeceğini sormuştur. Zekeriya Sırrı Efendi, onun mührü varsa bu kendisinin gıyabında hazırlanan bir evrak olduğunu söyleyerek, hesap işlemleri sırasında hazır bulunan kişilerin Mâl Müdürü Galip Efendi, Telgraf Memuru Hakkı Efendi, Pazarköylü Hacı Seyit Ağazade Rıza Efendiler ve Reji Memuru Celal Efendi'nin olduğunu tekrarlayarak ifadesini okuyup mühürlemiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Bunun üzerine mahkeme heyeti Telgraf Memuru Hakkı Efendi'nin ifadesine başvurma kararı almıştır. Şöyle ki 11 Mayıs 1910 tarihinde ifadesi alınan Hakkı Efendi'ye ismi, yaşı, pederi, şöhreti ve memleketi sorulunca, isminin Hakkı olduğunu, babasının isminin İbrahim Efendi olduğunu, yaşının 32, şöhretinin Mizancı oğlu olarak yâd edildiğini ve Ankara'nın Hacı Bayram mahallesinde ikamet ettiğini belirtmiştir. Heyetin, Zekeriya Sırrı Efendi'yi tanıyıp tanımadığına, bir münasebetin veya akrabalığının olup olmadığına yönelik sorusuna karşılık şahsen tanıdığını ancak bir akrabalık veya yakınlık bağının olmadığını belirtmiştir. Buna karşın mahkeme heyeti, 14 Ocak 1910 tarihinde Zekeriya Sırrı Efendi görevini Celal Efendi'ye devrederken "*kasa ile ilgili kayıtlar tutulurken Celal Efendi'ye ait olan mührün Zekeriya Sırrı Efendi tarafından alındığına dair tutulan zabıt evrakının doğru olduğuna vallahi der misin?*" sorusuna olumlu cevaplamıştır. Bunun üzerine heyet, Zekeriya Sırrı Efendi'den hesabına nasıl bakıldığını, kimler hazır bulunduğunu, kasadaki mührün Zekeriya Sırrı Efendi tarafından mı alındığını ve buna dair bir zabıt evrakının tutulup tutulmadığını açıkça belirtmesini istemiştir. Buna karşın Hakkı Efendi, 14 Ocak 1910 tarihinde kendisinin, Fehmi Efendi'nin, Galip Efendi'nin ve ara sıra içeri girip çıkan kolcu başı Rıza Efendi'nin hazır bulunduğunu, yapılan hesapta 50 veya 60 kuruşluk tütünün eksik çıktığını, Zekeriya Sırrı Efendi ile Celal Efendi

arasında devir-teslim işleminin gerçekleştiğini ve parayı kasadan çıkarmak için hep birlikte kasanın bulunduğu odaya girildiğini ifade etmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Ayrıca Zekeriya Sırrı Efendi kasadaki mevcudu Celal Efendi'ye teslim etmek için kasayı açtığında kasanın boş olduğunu, kasada mührün olmadığını ve Galip Bey'in zabıt tutuktan sonra oradan ayrıldığını beyan etmiştir. Hakkı Bey dairesine gittiğinde Galip Efendi, Celal Efendi ve Kolcubaşı Rıza Efendi'nin yanına gelerek Celal Efendi tarafından daha önce kasanın tahayyüle alındığına dair evrakı kendisine uzatarak mühürlemesini istediklerini, Galip Efendi'nin ısrarı üzerine okumadan mühürlediğini, ancak sonradan okuyunca hakikatleri içermediğini anlayınca koynuna koyup sakladığını ve daha sonra şerh düşerek 15 gün yanında sakladığını aktarmıştır. İfadesine devam eden Hakkı Efendi, Sırrı Efendi'nin bölgeye gelince durumu kendisine anlattığını, Galip Efendi, Celal Efendi ve Rıza Bey'in buna benzer bir zabıt evrakını daha hazırlayıp mühürleyerek Ali Rıza Efendi ile mühürlemesi için kendisine getirdiklerini, ancak kendisinin mühürlemem deyince Ali Rıza Efendi'nin evrakı geri götürdüğünü aktarmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Bu ifadeler üzerine mahkeme heyeti; sizinle ve sizden sonra yazılan evrakta Tabur Kâtibi Vekili Sadık Efendi'nin imzası var mıydı, evrakın sizde 25 gün durduğunu söylüyorsunuz bu evrakı sizde gören var mıdır sorularını Hakkı Efendi'ye yöneltmişlerdir. Bunun üzerine Hakkı Efendi ise Sadık Efendi'nin her iki evrakta imza ve mührünün olmadığını, yanında bulunan evrakı Kınıklı Hasan Efendi'nin, Banka Memuru Necip Efendi'nin, arkadaşları Hilmi ve Yusuf Efendi'nin ve Divan Umûmî Kâtibi Hüseyin Efendi'nin bu evrakı gördüğünü ifade etmiştir. Buna karşın heyet "*madem Zekeriya Sırrı Efendi ile ilgili yapılan muhasebe işlemlerinde hazır bulunmuşsun. Zimmetinde olan miktarı söyler misin?*" sorusunu yöneltince Hakkı Efendi, 8.910 kuruşun zimmetinde çıktığını, buna itiraz eden Zekeriya Sırrı Efendi'nin Galip Efendi'ye "*benim okuma-yazmam yoktur. Ancak o kadar borcum olmaz. Olsa olsa iki-üç bin kuruş civarındadır*" şeklinde tepki gösterdiği cevabını vermiştir. Yabanabad Telgraf ve Posta Müdürü Hakkı Efendi bu şekilde verdiği ifadeyi onaylayarak mühürlemiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Hakkı Efendi'den sonra 14 Mayıs 1910 tarihinde bir diğer tanık olan Ali Rıza Efendi'nin ifadesine başvurulmuştur. Pazar kasabasında oturan Hacı Seyit Ağa'nın oğlu ve Reji muhafaza memuru olarak görev yapan Ali Rıza Efendi, 25 yaşında olduğunu belirterek, doğruları söyleyeceğine yemin ederek ifade vermeye başlamıştır. Ali Rıza Efendi, 14 Ocak 1910 tarihinde gerçekleşen devir işlemleri sırasında Celal Efendi'nin, 9.000 kuruşun eksik çıktığını belirtmesi üzerine Zekeriya Sırrı Efendi'nin ıskontoların daha düşülmediğini dile getirerek itiraz ettiğine ve tartışmalar devam ederken Celal Efendi tarafından zabıt evrakının hazırlandığına şahit olduğunu aktarmıştır. Ayrıca bu evrakın Hakkı Efendi'ye imzalatılması için kendisine verildiğini, Hakkı Efendi'nin ise mühürlemeyi kabul etmediğini, daha sonra Sadık Efendi'ye götürdüğünü, onun evrakı mühürlediğini ve kendisinin de ambar hesabıyla ilgili olduğunu düşünerek mühürleyip Celal Efendi'ye teslim ettiğini beyan etmiştir. Kasanın gizli olarak açıldığını, anahtarlardan ve içinde bulunan mühürden haberinin olmadığını aktarmıştır. Bu ifadeler karşılık mahkeme heyeti, Ali Rıza Efendi'ye evrakı Hakkı Efendi'nin mühürlemediğini beyan ettiğini ancak Hakkı Efendi'de ifadesinde evrakın mühürlenmesi için kendisi tarafından dolaştırıldığını dile getirdiğini, söz konusu evrakın dışında başka bir evrakın olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Ali Rıza Efendi ise önceden bir evrakın hazırlandığını, ancak sonradan o evrakı bulamadıkları için ikinci evrakı hazırladıklarını ve kendisinin ikinci evrakı dolaştırdığını söylemiştir. Nitekim evrakı Hakkı Efendi'ye götürdüğünde kendisinde de aynısının olduğunu ve bunu mühürlemeyeceğini söylediğini aktarmıştır. Yine evrakı Celal Efendi'ye teslim ettiği sırada Sadık Efendi'ye de mühürletildiğini ifade ederek bilgisinin

bundan ibaret olduğunu dile getirerek ifadesini sonlandırarak onaylamıştır (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Bir diğer tanık olan Yabanabad Divan-ı Umûmî Kâtibi Hüseyin Fahri Efendi'nin ifadesine 17 Mayıs 1910 tarihinde başvurulmuştur. Hüseyin Fahri Efendi, 40 yaşında ve pederinin Ali Ağa olduğunu, Keskin kâzasında ikamet ettiğini, Zekeriya Sırrı Efendi ile Celal Efendi'yi tanıdığını ancak her ikisi ile akrabalık bağının olmadığını söyleyerek ifadesine başlamıştır. Şöyle ki mahkeme heyeti Hüseyin Fahri Efendi'ye, Celal ile Galip Efendiler kasa anahtarlarının Zekeriya Sırrı Efendi tarafından çalındığına dair evrak hazırlayarak bu evrakı Telgraf Memuru Hakkı Efendi'ye verdiklerini, lakin Hakkı Efendi'nin bu evrakı imzalamayarak yanına aldığını ve daha sonra kendisine getirildiğinin söylendiği belirtilerek söylentiler hakkındaki düşüncesinin ne olduğu sorulmuştur. Buna karşın Hüseyin Fahri Efendi, kendisinin Divan-ı Umûmiye İdaresinde otururken Hakkı Efendi'nin yanına geldiğini, Zekeriya Sırrı Efendi'nin hesabına birlikte baktıklarını, Galip Efendi ile Celal Efendi, Zekeriya Sırrı Efendi'nin kasanın anahtarını çaldığına dair evrakı hazırladıklarını ve kendisinin bu evrakın hesaplarla ilgili olduğunu düşünerek okumadan onayladığını, ancak sonradan okuyunca gerçeği anladığını beyan etmiştir. Oysa anahtarlardan haberinin olmadığını, ancak kasanın o zaman mühürsüz olduğunu, fakat mühürlü olarak zabıt evrakına işlendiğini görünce evraka şerh düştüğünü belirtmiştir. İlgili evrakın nerede olduğu sorulunca Hakkı Efendi'nin ifadesine göre Ankara'dan Yabanabad'a gelen Reji Dava Vekili Sırrı Efendi'nin yanında olduğunu ifade ederek savunmasına son vermiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Aynı gün ifadesine başvuru bir diğer kişi Pazar köyünde ikamet eden Kınıklı Hasan Rıza Efendi'dir. 55 yaşında olan Hasan Rıza Efendi, pederinin isminin Hüseyin Ağa olduğunu, Zekeriya Sırrı ile Celal Efendileri tanıyıp, akrabalık bağının olmadığını ve konu hakkında doğruları söyleyeceğine yemin ederek ifade vermeye başlamıştır. Hasan Rıza Efendi, Kâtip Muavini Mirza Efendi'nin odasında Zekeriya Sırrı Efendi'nin hesap işlemlerinin görüldüğünü, bu işlemler sırasında Hakkı Efendi'nin hesap işine aklının ermediğini dile getirerek hep birlikte kasa odasına çıkıldığını, kasanın mühürlü olmadığını, kasa açılınca ve para çıkmayınca Zekeriya Sırrı Efendi'nin bir hafta önce paranın havale edildiğini ve kayıtlara işlendiğini beyan etmesine şahit olduğunu aktarmıştır. Ayrıca daha sonra kasanın mühürlendiğini, Ancak Hakkı Efendi cebinde zabıt varakasını çıkararak kasanın daha önceden mühürlü olduğunu ve Zekeriya Sırrı Efendi tarafından mührün kırıldığını not ettiğini ve bundan dolayı Hakkı Efendi'nin şerh düştüğünü belirtmiştir. Hasan Rıza Efendi bunlara şahit olduğunu dile getirerek evrakta Hakkı Efendi'nin şerhi ve telgraf müdürünün imzasının olduğunu belirterek verdiği ifadeyi onayladıktan sonra mühürlenmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Aynı gün Yabanabad Ziraat Bankası Memuru Necip Efendi'nin ifadesine de başvurulmuştur. Hasan Ağa'nın oğlu olan Necip Efendi 33 yaşındadır. Necip Bey, Zekeriya Sırrı ile Celal Efendileri tanıdığını ancak akrabalık bağının olmadığını dile getirerek ifadesine başlamıştır. Mahkeme heyeti, Necip Efendi'ye, Zekeriya Sırrı Efendi hakkında Galip Efendi ile Celal Efendi tarafından hazırlanan zabıt evrakının Telgraf Memuru Hakkı Efendi tarafından kendisine getirtildiğine yönelik ifadeye cevabının ne olduğunu sormuştur. Bu soruya karşılık Necip Bey, telgrafhanede bulunduğu cuma gününde Hakkı Efendi üç-dört mühürlü bir evrakı cebinden çıkarttığını bu evrakta mühürsüz olan kasanın mühürlü olarak gösterildiğini beyan etmiştir. Bu evrak Galip Bey ile Celal Bey tarafından hazırladığını ve bizlere de mühürlettiklerini kendisine aktardığını ve daha sonra kasanın mühürsüz olduğunu belirten başka bir zabıt evrakının Hakkı Efendi'ye imzalatıldıklarını belirterek bütün bildiklerinin bundan ibaret olduğunu aktardıktan sonra ifadesini onaylayarak mühürlenmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Yabanabad Ziraat Bankasında çalışan bir diğer memur Yusuf Efendi'nin ifadesine 17 Mayıs 1910 tarihinde başvurulmuştur. Hacı Mustafa Ağa'nın oğlu olan Yusuf Ziya Efendi, 35 yaşında olduğunu belirterek, Zekeriya Sırrı ile Celal Efendi'yi tanıdığını ancak akrabalık bağının olmadığını ifade etmiştir. Hakkı Efendi tarafından kendisine getirildiği zikredilen zabıt evrakının hesap işlemlerinden bir iki gün sonra Ali Rıza Efendi tarafından telgrafhaneye getirildiğini, Hakkı Efendi'nin evrakı okumadan mühürlendiğini ancak okuduktan sonra yanlış bilgilerin işlenmesinden dolayı evrakı yanına aldığını söyleyerek ifadesini mühürlemiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Bankada muhasebe kâtibi olarak görev yapan Hilmi Efendi'nin ifadesi de alınmıştır. Şöyle ki Yusuf Ağa'nın oğlu ve 25 yaşında olan Mehmet Hilmi Efendi, Zekeriya Sırrı ile Celal Efendi'yi tanıdığını ancak akrabalık bağı ve herhangi bir husumetinin olmadığını belirtmiştir. Mehmet Hilmi Efendi, ilgili evrakın okunmadan Hakkı Efendi tarafından imzalandığını ancak okununca mühürlenmemiş olan kasayı mühürlü olarak gösterdiklerini anlayan Hakkı Efendi'nin evrakı yanına alarak şerh düştüğünü ve kendisine de gösterildiğini belirterek bunun dışında konuyla ilgili bilgisinin olmadığını aktararak ifadesini son vermiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

22 Mayıs 1910 tarihine gelindiğinde ise Yabanabad kâzası Reji Memuru Celal Efendi'nin⁹ ifadesine başvurulmuştur. Celal Efendi hakkında genel bilgiler mahkeme salonunda okunduktan sonra mahkeme heyeti tarafından kendisine sorular yöneltilmiştir. Şöyle ki daha önce görev yapan Zekeriya Sırrı Efendi'nin hesap işlemleri görülmeden kasanın kendi denetimine girip girmediği, kasanın anahtarının kimde olduğu, kasanının mührünün kırılıp kırılmadığı, tutulan zabıt evrakının olup olmadığı, zabıt evrakının tutulması hâlinde kimler tarafından tutulduğu, kasayı kimlerin mühürlendiğini ve kasayı açarken mevcut miktarın ne kadar olduğu hakkında bilgi vermesi istenmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Buna karşın Celal Efendi, Yabanabad Reji Memurluğuna gelir gelmez kasayı denetim altına aldığını, devir işlemlerini gerçekleştirmek için teftiş memuru olmadığından dolayı gerekli işlemleri yapmadan devri teslim aldığını, bu işlemlerin eski Mâl Müdürü Galip Efendi ile Telgraf Müdürü Hakkı Efendi'nin huzurunda gerçekleştirildiğini ve devir-teslim işlemleri ile ilgili evrakların mühürlenip kalem odasına teslim edilmesinden sonra kasa odasına giderek kasanın açılmasıyla birlikte içinde paranın olmadığını gördüğünü beyan etmiştir. Zekeriya Sırrı Efendi'ye sorulduğunda ise parayı kendisinin kaldırdığını, ancak devir-teslim işlemi gerçekleştirildiğinden dolayı sorumluluğun kendisine ait olduğunu aktarmıştır. Buna karşın Zekeriya Sırrı Efendi'nin mührü olmayan ancak mühürlenmiş kasanın mührünü bozdum diyerek kendisi hakkında zabıt tutmanın suç olduğunu belirttiğini ve kendisinin zabıt evrakına kasanın mührünün Zekeriya Sırrı Efendi tarafından bozulduğuna dair verilerin işlediğini ifade etmiştir. Ayrıca doğru bilgileri içeren zabıt varakasının kendisi, Galip Bey ve Hakkı Efendi tarafından mühürlendiğini, ancak Hakkı Efendi kasanın mührü meselesinden dolayı evrakı yanına aldığını, bunun üzerine yeni bir evrak hazırladıklarını ve bu evrakı da kendisi, Galip Bey ve mülâzım Sadık Efendi'nin mühürlendiğini beyan etmiştir. İfadesine devam eden Celal Efendi, bu işlemlerden sonra anahtarları Zekeriya Sırrı Efendi'den teslim aldığını, Galip Bey ve Hakkı Efendi ile Zekeriya Sırrı Efendi huzurunda kasayı açtığını, 25 adet tezkire dışında kasadan hiçbir şey çıkmadığını ifade etmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Bu doğrultudaki ifadelerden sonra mahkeme heyeti 14 Ocak 1910 tarihli evrakı kimin yazdığını Celal Efendi'ye sormuştur. Celal Efendi ise Galip Bey'in emir verdiğini kendisinin

⁹ Celal Efendi 31 yaşında olup, Osman Bey'in oğludur. Uzun boylu, esmer tenli, ele gözlü ve kumral bıyıklıdır. Önceleri Erzurum vilâyetinin Sultan Melik mahallesinde ikâmet ederken daha sonra Trabzon'a taşınmıştır. Evli ve iki çocuk sahibi olduğu kayda geçirilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

de yazdığını aktarmıştır. Buna karşın mahkeme heyeti, kasanın kendisi tarafından mühürlenmediğini ve Bazır Bey'den çekindiği için mühürlenmiş ve sonradan mührü kırılmış olarak resmi evraka neden geçirdiğini sormuştur. Bunun üzerine Celal Efendi, esasen mührün kırılmadığını, ancak kasanın içinde olan paranın ise mührün vurulmasından önce alındığını ve kendisinin bundan haberi olmadığını aktarmıştır. Ayrıca Zekeriya Sırrı Efendi'nin mührü açmadığını ve kendisinin de kanuna aykırı zabıt tutmadığını beyan etmiştir. Nitekim zabıt evrakı dikkatlice incelenip okunduğunda kendisi ve Zekeriya Sırrı Efendi'nin mührü konusunda kanunsuz işte bulunmadıklarının ve asıl meselenin kasada paranın bulunmadığının görüleceğini aktarmıştır. Paranın olmadığına da Hakkı Efendi ve Galip Bey şahit olduğu belirtilmiştir. Mahkeme heyetinin Celal Bey'e yönelttiği bir diğer soru, Zekeriya Sırrı Efendi'nin kasadaki parayı kendisinin aldığı orada bulunanlar huzurunda açıkladığını beyan ediyorsunuz, ancak ifadesi alındığında bu parayı kendisinin almadığını söylüyor. Aldığını nasıl ispat edeceğine yönelik olmuştur. Celal Bey ise Zekeriya Sırrı Efendi'nin ifadelerinin bu yönde olduğunu duyduğunu ancak gerçeğin bu olduğu ve bu durumda yapacağı bir şeyin olmadığını söylemiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Celal Efendi ayrıca Sorgu Dairesinin 14.753 kuruş 75 paranın Zekeriya Sırrı Efendi'nin zimmetinde olduğuna dair kararı dikkate alınarak onaylanmasını ve belirtilen tutarın Zekeriya Sırrı Efendi'den tahsil edilerek idareye teslim edilmesini talep etmiştir. Buna karşın heyet Celal Efendi'ye, Zekeriya Sırrı Efendi'nin iddia edildiği gibi 14.753 kuruş 75 paranın zimmetinde olmadığını, hesap işlerinden anlamadığından dolayı oluşturulacak yeni bir heyet tarafından hesabının yeniden görülmesini talep etmesine ne diyeceği sorulmuştur. Celal Efendi, hükümet tarafından tayin edilen heyet tarafından daha önce Reji tarafından görülen hesabın yeniden yapılması için kendisinin de davet edildiğini ancak gelmediğini belirtmiştir. Bu doğrultuda daha önce hesap ile ilgili hazırlanan evrakın mahkeme heyeti tarafından dikkate alınmasını rica ederek ifadesine son vermiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Son olarak Redif Taburu Üsteğmen ve Tabur Kâtip Vekili Sadık Efendi'nin ifadesi alınmıştır. 38 yaşında olan Mehmet Sadık Efendi, pederinin isminin Ali Bey olduğunu ve Zekeriya Sırrı Efendi'yi tanıdığını ancak akrabalık bağı veya husumetinin bulunmadığını dile getirmiştir. Mahkeme heyeti, 14 Ocak 1910 tarihinde Zekeriya Sırrı Efendi'nin hesabına bakan şahıslar arasında kendisinin de yer almasından dolayı şahit olduklarını anlatmasını istemiştir. Buna karşın Sadık Efendi, kasanın mührünün olmadığı ve anahtarının Zekeriya Sırrı Efendi'de olduğuna dair bilgisinin bulunmadığını, Kolcubaşı Ali Rıza ve Mâl Müdürü Galip Efendi'yle birlikte devir-teslim işlemleri sırasında Celal Efendi'nin ısrarı üzerine orada bulunduğunu, iki veya üç bin liranın eksik olduğuna dair söylentileri duyduğunu ve kasanın olduğu odaya gitmediğini aktarmıştır. Ayrıca daha sonra devir işlemleri ile ilgili tutulan zabıt evrakının kendisine gönderildiğini ve Galip Efendi'nin mührünü görünce okumadan mühürlediğini ifade ederek konuyla ilgili tüm bilgisinin bundan ibaret olduğunu beyan etmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Mahkeme heyeti tarafından alınan ifadeler doğrultusunda 24 Mayıs 1910 tarihinde Reji memur sorgu yargıcı tarafından tayin edilecek yeni mümeyyizler tarafından muhasebenin yeniden yapılması yönünde karar alınmıştır. 25 Mayıs 1910 tarihinde Mülkiye Müdde-i Umûmiye Muavin Vekili, Zekeriya Sırrı Efendi hakkında görülecek yeni muhasebe kayıtlarının kendilerine iletilmelerini talep etmiştir. Aynı tarihte Mülkiye Mahkemesi tarafından muhasebenin yeniden görülmesi için banka memuru, tahrirat kâtipi ve belediye reisi görevlendirilmiştir. Gerekli işlemler yapıldıktan sonra Yabanabad Reji Memurluğu tarafından 5 Haziran 1910 tarihinde Mülkiye Müdde-i Umûmi (Savcı) Muavinliğine bilgi aktararak neticenin bir ay içerisinde bildirileceği belirtilmiştir. Sorgu yargıcı adına yardımcısının yapmış olduğu incelemeler neticesinde Celal Efendi'nin belirttiği gibi daha önce de görülen iki

muhasebe sorgusunda kararlaştırıldığı gibi mührün Zekeriya Sırrı Efendi tarafından kırılmadığını ancak iddia olunan eksik 11.115 kuruşun Zekeriya Sırrı Efendi'nin zimmetinde olduğu anlaşılmıştır. Bu sebepten dolayı Zekeriya Sırrı Efendi'nin hafif suç işlemesinden dolayı Ceza Kanununun 90. maddesi doğrultusunda cezalandırılması Mülkiye sorgu yargıcına 7 Haziran 1910 tarihinde bildirilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/20).

Yabanabad Meclis-i İdare-i Kâza Mahkemesi; yapılan yeni tahkikat neticesinde her ne kadar 11.115 kuruş veya 14.753 kuruş 75 paranın eksik olduğuna dair iddialar ortaya atılmış olsa da 10.672 kuruş 82 paranın Zekeriya Sırrı Efendi'den tahsil edilmesine, kasanın mührünün kırılmasında Zekeriya Sırrı Efendi'nin bir suçunun olmadığından dolayı bu iddianın asılsız olduğuna ve Zekeriya Sırrı Efendi'nin beraat etmesi yönündeki kararını 11 Haziran 1910 tarihinde açıklamıştır (BOA, ŞD. 1367/10/7). Zekeriya Sırrı Efendi hakkında hapis cezasının verilmemiş olmasının temel nedeni ise zimmetine bilerek veya isteyerek para geçirdiğine dair güçlü delilin bulunmamasından dolayı iyi niyet hâli göz önünde bulundurulmuştur. Alınan bu kararlar taraflara 27 Haziran 1910 tarihinde iletilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/27). Reis Vekili Abdurrahman, Aza Defterdarı Neşet Efendi ile Hacı Atıf Efendi imzasıyla hazırlanan karar zaptı Mülkiye Müdde-i Umûmiyeye iletilmiştir. Mülkiyeden ise 30 Haziran 1910 tarihinde Meclis-i İdare Muhakemat Dairesine iletilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/31).

Taraflara iletilen bu karara itiraz eden Ankara Reji İdaresi 27 Haziran 1910 tarihinde Reji dava vekili aracılığı ile mahkeme heyetine dilekçe ile itirazını bildirmiştir. Gerekçe olarak ise eksik olan miktarın Zekeriya Sırrı Efendi'den tahsil edilmesi yönündeki mahkeme kararının Zekeriya Sırrı Efendi'nin suçlu olduğunu göstermesine rağmen serbest bırakılmasının kanunlara uygun olmadığı ileri sürülmüştür. Dayanak olarak ise Ceza Kanununun 90. maddesi gerekçe gösterilerek tutuklanmasını talep etmiştir. Nitekim kanun gereği zimmetine para geçirilenlere genel olarak 3 ay ile 2 yıl veya 6 ay ile 3 yıl hapis cezası da verilebileceği belirtilmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/7). Bu talebin Mülkiye Müdde-i Umûmi heyeti tarafından incelenmesi neticesinde davanın yeniden görülmesine karar verilmiştir. Nitekim mahkemenin yeniden görülmesi için 4 Eylül 1910 tarihi cumartesi günü belirlenmiştir. Lakin daha sonra 29 Ekim 1910 tarihi cumartesi gününe ertelenmiştir. Dava günü Mülkiye Müdde-i Umûmi Başkâtip Muavini Mehmet Galip Efendi ile Reji Vekili Simyon Efendi hazır bulunmuş ise de mahkeme tekrar 19 Kasım 1910 tarihine yani cumartesiye ertelenmiştir. Mahkeme günü geldiğinde Heyet Reis Vekil Yardımcısı Abdurrahman Efendi, Tahrirat Müdürü Hakkı Behiç Efendi, Metropolit Bervashli ve Hacı Atıf Efendilerden oluşan heyetin yanı sıra Reji adına Simyon Efendi'nin katılımıyla Zabıt Kâtibi İhsan Efendi'nin mahkeme evraklarını okumasıyla dava başlamıştır. Daha önceki karar ile evrak ve zabıtlar incelendikten sonra kısa süre içerisinde karar verilmiştir. Şöyle ki Zekeriya Sırrı Efendi gıyabında görülen mahkemede eksik olan 10.672 kuruş 82 paraya ek olarak mahkeme masrafları olan 160 kuruşun karşılanmasına dair mahkeme kararı 19 Kasım 1910 tarihinde onaylanmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/31). Fakat Reji tarafından tekrar yapılan itiraz üzerine mahkemenin Ankara Meclis-i İdare-i Vilâyet Muhakemat Dairesinde görülmesi kararlaştırılmıştır.

Ankara Meclis-i İdare-i Vilâyet Muhakemat Dairesi

Yabanabad Meclis-i İdare-i Kâza Muhakemat Dairesinde alınan karara itiraz eden Ankara Reji İdaresinin girişimleri neticesinde mahkemenin yeniden görülmesine karar verilmiştir. Duruşma günü Zekeriya Sırrı Efendi bulunmadığından dolayı gıyabında görüleceği kararlaştırılmıştır. Ancak Zekeriya Sırrı Efendi mahkemenin gıyabında görülmesine itiraz ederek davaya katılmama gerekçesini ikamet adresinin Kütahya Sancağı olmasından dolayı bu kadar kısa süre içerisinde Ankara merkezinde bulunamayacağını belirtmiştir. Nitekim 80

saatlik yürüme mesafesi uzaklıkta olduğunu beyan etmiştir. İtirazına dayanak olarak ise Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanununun 171. maddesini¹⁰ gerekçe göstermiştir (BOA, ŞD. 1367/10/8).

Zekeriya Sırrı Efendi, Ankara Meclis-i İdare-i Muhakemat Dairesine başvurarak gıyabında alınan bu karara itiraz ederek davanın ileri bir tarihte görülmesini talep etmiştir. Bu doğrultuda Zekeriya Sırrı Efendi, 5 Ekim 1911 tarihinde Ankara Mülkiye İstinaf Mahkemesi Reisliğine başvuruda bulunmuştur. İstinaf Mahkemesi alınan kararın yeniden görüleceğine dair kararı Muhakemat-ı Cezaiye Kanununun 187. maddesi gereğince kendisine bildirilmesi gerektiğini belirtmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/10). Ayrıca 5 Ekim 1911 tarihinde yukarıda belirtilen gerekçelerden dolayı Şûrâ-yî Devlet Muhakemat Dairesine başvuruda bulunmuştur (BOA, ŞD. 1367/10/11). Yapılan itirazlar neticesinde Haziran ayı içerisinde toplanan heyet davanın kendisinin de katılabileceği 19 Ağustos 1911 tarihinde görülmesini kararlaştırmıştır. Reji Vekili Sırrı Efendi dava günü hazır bulunmuşsa da diğer taraflara celpnamenin geç gönderilmesinden dolayı dava günü mahkeme salonunda bulunamamışlardır. Buna rağmen katılanların sorgularına başlanmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/35-36).

İdare Vekili Sırrı Efendi, Zekeriya Sırrı Efendi'nin işlemiş olduğu suçların hukuk-ı umûmiye ve hukuk-ı şahsiye olarak iki kısma ayrıldığını belirtmiştir. Sırrı Efendi, Zekeriya Sırrı Efendi'nin Reji muhafaza memurluğunda 10 yıl görev yapmış olmasına rağmen mülkiye mezunu olmamasıyla birlikte hesap işlerini tutmayı bilemeyeceği için belirlenen miktarın noksan olması da kayıt altına alındığından dolayı hapis cezasının yanı sıra görevden azledilerek 3 ay hapsedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yabanabad Meclis İdaresi Bidayet Mahkemesi¹¹ tarafından sadece eksik olan 10.672 kuruş 82 paranın kendisinden tahsil edilmesinin yanı sıra kararın bozularak 3 ay hapsedilmesine yönelik talepte bulunmuştur. Mahkeme heyeti Sırrı Efendi'nin ifadesinden sonra daha önceki duruşmalarda tutulan evraklar incelendikten sonra Zekeriya Sırrı Efendi ile davanın diğer taraflarının hazır bulunması için duruşmayı ileri bir tarihe ertelemiştir (BOA, ŞD. 1367/10/35-36).

Bu çerçevede davanın ikinci duruşmasının gerçekleşmesi için 19 Ekim 1911 tarihi belirlenmiştir. Fakat daha sonra mahkeme salonunda hazır bulunan Reji Dava Vekili Sırrı Efendi dışında diğer taraflara da celpname gönderilmesi için 5 Aralık 1911 tarihine ertelenmiştir. Nitekim Zekeriya Sırrı Efendi'ye celpname gönderilmiş olup, 22 Kasım 1911 tarihinde celpnameyi aldığını beyan etmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/46). 5 Aralık 1911 tarihinde mahkeme salonunda mahkeme heyet içerisinde bulunan Mülkiye Mahkemesini temsilen görev yapacak olan Fahreddin Bey'in bir aydan beridir izinde olmasından dolayı yerine vekili olarak Muhsin Efendi katılmıştır. Reji Dava Vekili Sırrı Efendi ile Zekeriya Sırrı Efendi'de hazır bulunmuşlardır. Bu doğrultuda başlayan duruşmada zabıt evraklarını İhsan Efendi okumuştur. Tarafların iddiaları, daha önce vermiş oldukları ifadeler ve kayıt evrakları incelenmeye başlanmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/35-36).

Bu doğrultuda Zekeriya Sırrı Efendi'nin ifadesi alınarak daha önce alınan karara itiraz etme gerekçeleri ve iddiaları dinlenmiştir. Şöyle ki Zekeriya Sırrı Efendi mahkemede ki ifade ve kararların kayıt altına alınarak muhafaza edilmesi gerektiğini ve bunun Muhakemat-ı Ceza Kanununun 197. maddesi gereğince lazım olduğuna dikkat çekerek daha önce görülen mahkemede alınan kararın feshedilmesi, hakkında zikrolunan paranın zimmetine

¹⁰ Bu maddeye göre her iki saatlik mesafe için iki günlük süre verilmiştir. Bk. BOA, ŞD. 1367/10/8.

¹¹ Yerelde kurumlar ile şahıslar arasında veya şahısların kendi aralarında yaşamış olduğu problemlerden dolayı başvurabilecekleri ilk dereceli mahkemelerdir. Bk. Köksal, 1998: 203; Yücesoy, 2017: 265.

geçirildiğinden dolayı suçlu bulunması ve ceza kanununun 90. maddesi¹² gereğince üç ay hapsedileceğine yönelik taleplere itiraz etmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/9).

Nitekim ceza kanununun 90. maddesine dikkat çekerek, bilerek ve isteyerek idareye ait olan parayı zimmetine veya başka bir şahsın zimmetine geçirmesine müsaade etmediğini ifade etmiştir. Bu sebepten dolayı 90. madde gereğince yargılanamayacağını belirterek paranın kontrolsüz şekilde harcandığına izin verdiğinden dolayı ceza kanununun 102. maddesi doğrultusunda para cezasıyla cezalandırılabilceğini belirtmiştir. Zekeriya Sırrı Efendi, mağdur olduğunu, bu mağduriyetinin giderilmesi için Kütahya sancağına bağlı olan Kızılcaviran köyünde ikamet ederken 23 Mart 1911 tarihinde Mülkiye İdaresine, Mülkiye Müdde-i Umûmisine (Savcı) ve Reji İdaresi dava vekiline telgraf çektiğini de ifadesine eklemiştir (BOA, ŞD. 1367/10/8).

Zekeriya Sırrı Efendi ile Sırrı Efendi'nin ifadeleri alındıktan sonra mahkeme heyeti mahkeme sürecini 5 Aralık 1911 tarihinde sonlandırmıştır. Mahkemede alınan kararlar aynı gün Ankara Meclis-i İdare-i Vilayet Mahkemesi tarafından onaylanmıştır (BOA, ŞD. 1367/10/35-3). Şöyle ki Zekeriya Sırrı Efendi'nin üç ay hapis cezasıyla cezalandırılması, eksik olan 10.672 kuruş 82 paranın ve mahkeme masraflarının kendisinden tahsil edilmesi ile görevden azledilmesine karar verilmiştir. Onaylanan bu karar 12 Şubat 1912 tarihinde Ankara vilâyetine iletilmiş (BOA, ŞD. 1367/10/48), Valilik Zekeriya Sırrı Efendi'ye 5 Mart 1912 tarihinde bildirmiştir (BOA, ŞD. 1367/10/8).

Sonuç

Reji Şirketinin imparatorluk genelinde faaliyete geçtiği 1884 yılında Ankara Reji İdaresi çatısı altında Yabanabad kâzasında da memurluk olarak örgütlenmiştir. Yabanabad Reji Memurluğu olarak teşkilatlandırılan yapı bünyesinde farklı pozisyonlarda görev yapmak üzere memurlar görevlendirmiştir. Bu memurların her türlü ihtiyacını gidermek şirketin görevi olduğu gibi görevliler de Osmanlı hükümeti yerine Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile Reji Şirketine karşı sorumluydular. Bu sorumluluk beraberinde şirkete geniş yetkilerin tanınmasına yol açmıştır. Nitekim şirket her ne kadar Osmanlı hukukuna tabi olup suç işleyenlerin Osmanlı yargısı önünde hesap vereceğini kabul etmiş olsa da şirket ön sorgulama işlemlerinde ve Osmanlı hukukunun yerine getirilmesinde de yetkili kılınmıştır. Bu kapsamda örnek olarak 14 Şubat 1909 ile 13 Şubat 1910 tarihleri arasında memurluğun ambar görevlisi olarak görev icra eden Binbaşı Mehmet Ağa'nın oğlu Zekeriya Sırrı Efendi'nin zimmet davası gösterilebilir.

Ambar memurluğu görevini 14 Şubat 1909 tarihinde Yaşar Efendi'den devralan Zekeriya Sırrı Efendi, 13 Şubat 1910 tarihinde görevi Celal Efendi'ye devretmiştir. Lakin devir işlemleri sırasında ambar kasasında 11.115 kuruşun eksik olduğu ve kâzasının teslim edilmeden önce mührünün kırılmış olmasıyla ilgili iddialar ortaya atılmıştır. Müşteki konumunda bulunan Ankara Reji İdaresinin görevlendirdiği Vekil Salih Sırrı Efendi iken, davalı durumunda olan kişi ise Zekeriya Sırrı Efendi olmuştur. Yapılan şikâyet üzerine Yabanabad Meclis-i İdaresi İstintak (Sorgu) Dairesi bölgeye bir heyet göndererek kayıtları inceleme altına almıştır. 19 Ocak 1910 tarihinde başlayan incelemeler neticesinde Zekeriya Sırrı Efendi'nin ifadesinin alınması üzerine çağrılmasına rağmen katılmadığı Cemal Efendi'nin aracılığıyla Hüdavendigâr vilâyetine firar ettiğini belirtilerek, iddia olunan eksik paranın 11.115 kuruş değil 14.753 kuruş 75 para olduğu belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı Zekeriya Sırrı Efendi'nin yargılanması talep edilmiştir.

¹² “Her ne suretle olursa olsun zimmetine emvali miri geçirenler veya aherin zimmetine geçmesine müsaade edenler denildiğine göre evvel emirde fitil bu madde-i kanuniyyeye tatbik olunabilmesi için mâl-i miriyi memurun beheme hâl bilerek zimmetine geçirmiş ve yahut başkasının zimmetine geçmesine müsaade etmiş olmasının sübutu şarttır.” Bk. BOA, ŞD. 1367/10/8.

Bu talebin Yabanabad Meclis-i İdare-i Kâza Muhakemat Dairesi tarafından incelenmesi neticesinde Bidayet Mahkemesi tarafından davanın görülmesi kararlaştırılmıştır. 22 Ocak 1910 tarihinde başlayan davada Zekeriya Sırrı Efendi'nin, Salih Sırrı Efendi'nin, Kâza Mâl Müdürü Ali Bey'in Telgraf Müdürü Hakkı Bey'in, Ambar Mâl Muavini Hasan Efendi'nin, Tahrirat Kâtibi Ahmet Efendi'nin, Eski Mâl Müdürü Galip Efendi'nin, Muhasebe Memuru Hakkı Efendi'nin, Kolcubaşı Ali Rıza Efendi'nin, ambar hesabını yapan tüccar esnafından Fehmi Efendi'nin, Tabur Kâtip Vekili Mehmet Sadık Efendi'nin, Yabanabad Divan-ı Umûmî Kâtibi Hüseyin Fahri Efendi'nin, Hasan Rıza Efendi'nin, Yabanabad Ziraat Bankası şubesinde görev alan Memur Necip Efendi'nin, Yusuf Efendi'nin ve son olarak Banka Muhasebe Kâtibi Hilmi Efendi'nin ifadeleri ayrıntılı şekilde alınmıştır. İfadelerle birlikte daha önce sorgu heyeti tarafından hazırlanan iki rapor da incelendikten sonra 27 Haziran 1910 tarihinde karar verilmiştir. Buna göre iddiaların aksine eksik olan miktarın 11.115 kuruş ve heyet tarafından belirlenen 14.753 kuruş 75 para değil, 10.672 kuruş 82 para olduğuna hüküm verilmiştir. Ceza Kanununun 90. maddesi gereğince iyi hâli de göz önünde bulundurularak hapse atılmamasına karar verilmiştir. Lakin eksik olan tutarın kendi döneminde cereyan ettiğinden dolayı Zekeriya Sırrı Efendi'den tahsil edilmesine, mahkeme masrafları olan 160 kuruşun da kendisinden tahsil edilmesine ve kasanın mührünün kırıldığına dair iddianın asılsız olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca alınan karara tarafların itiraz haklarının olduğu ve bir üst mahkemeye temyiz için başvurabilecekleri de belirtilmiştir.

Alınan bu karara Reji İdaresi itiraz ederek Ankara Meclis-i İdare-i Vilâyet Muhakemat Dairesi tarafından yapılan incelemeler neticesinde davanın yeniden görülmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda 19 Ağustos 1911 tarihinde başlayan davanın temyizi 5 Aralık 1911 tarihinde neticelenmiştir. Dava, 10.672 kuruş 82 para ve mahkeme masrafları olan 160 kuruşun Zekeriya Sırrı Efendi'den tahsil edilmesine, mührün kırıldığına yönelik iddianın asılsız olduğuna, üç ay hapsedilmesine ve görevden azledilmesiyle sonuçlanmıştır. Netice olarak 1909 ile 1911 yılları arasında kâza ve vilâyet mahkemesi tarafından görülen davanın kısa süre içerisinde neticelenmiş olması Osmanlı mahkemelerinin taşrada işleyiş fonksiyonları açısından ciddi bir aksamanın meydana gelmediğine dair örnek olarak gösterilebilir. Bu dava süreci özelinde şirketin Osmanlı hukukuna tabi olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlığı Osmanlı Arşivi)

Sadaret-Mukavelenamer (A.) DVN. MKL): 18/9, 82/2.

Bab-1 Asafi-Muhimme Defterleri (A. (DVNSMHH): 62/398.

Bâb-1 'âli Evrak Odası (BEO): 785/58837.

Dâhiliye-Mektubi Kalemi (DH. MKT): 1462/55, 1348/20, 1411/24, 242/13.

Marifet Nezareti-Mektubi Kalemi (MF. MKT): 95/112.

Dâhiliye-İdare (DH. İD): 94/64, 94/16, 95/15, 183/32.

Dâhiliye-İslahat (DH. TMİK. S): 62/57

Dâhiliye-İdare-i Umumiye (DH. İ. UM): 10/2, 45/6, 45/71, 45/46.

Dâhiliye-İdare-i Umumiye Ekleri (DH. İ. UM. EK): 28/80.

Hariciye Nezareti-İdare (HR. İD): 290/50.

Hariciye Nezareti-İstişare Odası (HR. HMSŞ. İŞO): 166/31.

Şura-yı Devlet (ŞD): 2616/24, 3053/68.

Zaptiye (ZB): 399/100, 399/125.

Yıldız-Resmi Maruzat (Y. A. RES): 4/70.

Salname

Ankara Vilayet Salnamesi. Hicri: 1308/1318/1325.

Telif Eserler

Çınar, H. (2016). Yabanabad ve Şorba'dan Kızılcahamam'a: İdari yapıda yaşanan değişim. S. Erşahin, H. Çınar, İ. E. Arıoğlu (Ed.), *Yabanabad'dan Kızılcahamam'a Kızılcahamam 100 Yaşında* içinde (69-122. ss.), Kızılcahamam Belediyesi Kültür Yayınları.

Çınar, H. (2017). Çubuk ve Kızılcahamam'da yıldırım/çıtak yerleşmeleri. F. Erkoçoğlu, N. Ayan (Ed.), *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi II. Uluslararası Sempozyumu* içinde (25-52. ss.).

Dağ, M. (2021a). XX. yüzyıl sonlarında Reji İdaresi'nde kayıt dışı ekonomi davası: Menbiç Reji Memurluğu örneği (1910-1911). *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 207-228.

Dağ, M. (2021b). XIX. yüzyıl sonlarında Reji İdaresi'nde kayıt dışı ekonomi davası: Bayburt Reji Memurluğu örneği (1888-1909). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 444-471.

Dağ, M. (2022). Osmanlı tütününde çokuluslu yabancı sermaye yatırımının teşkilat yapısı: Ankara Reji İdaresi örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 651-680.

Kanberoğlu, N. (2017). *Meclis-i Vükela mazbataları ışığında II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karagöz, F. G. (2020). 17. yüzyılda mühimme defterleri ve Ayntab/Antep şer'iyeye sicilleri örneklerinde kahvehanelerin kapatılması ve tütün yasaklarının uygulanması. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 494-554.

Karaman, A. F. (2006). *XIX. yüzyıl ortalarında Ankara vilayeti'ne bağlı Ayaş kazası'nın sosyal ve iktisadi durumu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaman, D. (2003). XVI. yüzyılda Ayaş kazası vakıfları. *Belleten Dergisi*, 67(250), 801-852.

Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı mali tarihi hakkında tetkikler*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kaya, M. (2013). 18. yüzyılda Yabanabad kazasında görülen kanunsuzluk hareketleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-65.

Kıray, E. (2015). *Osmanlı'da ekonomik yapı ve dış borçlar*. İletişim Yayınları.

Koç, A. (2013). *Salnamelere göre Ankara vilayeti (1871-1907)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Koç, B. & Baskıcı, M. M. (2013). *Bozkırdan sanayinin başkentine Ankara sanayi tarihi*. Ankara Sanayi Odası Yayınları.
- Köksal, O. (1998). Adliye örgütünün problemleri ve yapılması gerekli düzenlemelere dair II. Abdülhamit'e sunulan bir layiha. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9(9), 264-285.
- Oktar, T. (2007). Osmanlı Devleti'nde Reji Şirketi'nin kurulmasından sonraki gelişmeler. E. Gürsoy Naskali (Ed.), *Tütün Kitabı* içinde (45-55. ss.), Kitapevi Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parvus Efendi. (1977). *Türkiye'nin mali tutsaklığı*. (Çev. M. Sencer), May Yayınları.
- Quataert, D. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Avrupa iktisadi yayılımı ve direniş 1881-1908*. (Çev: S. Tekay), İletişim Yayınları.
- Salih Zeki (1928). *Türkiye'de tütün-ziraat, sanaat ve ticareti*. Cumhuriyet Matbaası.
- Sarıay, E. (2019). *II. Meşrutiyet Döneminde Ankarav Vilayeti'nde asayiş, suç ve ceza*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıay, E. (2020). Ankara vilayetinde yolsuzluk ve kaçakçılık üzerine bazı tespitler (1908-1918). *VAKANÜVİS - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 411-440.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı tarih lügatı*. Enderun Kitapevi.
- Tuncer, B. & Bulut, İ. (2019). Tarihi coğrafya açısından Haymana kazasında nüfus (1831-1914). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1571-1588.
- Turan, A. N. (1999). *Yabanabad tarihini ararken (Kızılcahamam-Çamlıdere)*. Kızılcahamam Belediyesi Yayınları.
- Ünal, U. (2016). *Arşiv belgelerine göre Osmanlı döneminde Kızılcahamam*. Bioan Matbaacılık.
- Ünlü, M. (2016). Samsun reji idaresi ve tütün işçisi kadınlar. O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I* içinde (775-783. ss.), Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yücesoy, A. A. (2017). Şuray-ı Devlet (1868-1876). *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2), 187-216.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to deal with the corruption attempts in the company that has taken tobacco under control since April 14, 1884. In this context, the case of embezzlement between 1910-1912 between Mehmet Sabri Bey, who was a civil servant in the Yabanabad Regiment Officer's Office, which is affiliated to the Ankara Regie Administration, and the company, was discussed.

Considering the method applied in this study, this theoretical study on the embezzlement case in the Wildabad Regiment Officer consists of four stages. The first of these stages is the establishment process of the Wildabad Regiment Officer, which was established under the Ankara Regie Administration, which was affiliated to the Regie Company, which was established in 1883 and became operational on April 15, 1884. In the second stage of the study, the process of the trial, which started with the allegation of embezzlement against Zekeriya Sırrı Efendi, who was working as a sales officer in the Foreign Office of the Foreign Office, was discussed in the Foreign Office of the Ali Administration of the Magistrate. In the third stage, after the Investigation Department completed the necessary investigation, the developments in the Bidayet Court of the Cennet Majlis-i Administration-i Kaza Proceedings Department, where the judicial process started, were emphasized. Finally, in the fourth stage, the litigation process, which resulted in the re-examination and conclusion of the decision taken by the Bidayet Court in Ankara Parliament-i Administration-i Vilayet Court of Appeals, was examined in detail.

The findings obtained as a result of the study can be summarized as follows. The strong staff that Regie Company quickly organized in the region caused an increase in informal economy initiatives due to the lack of control. It has been determined that, in addition to the guards working in the company, administrators and civil servants also engage in these illegal activities. In this context, the example of embezzlement by Zekeriya Sırrı Efendi, who worked as a civil servant in the Wildabad Regiment Officer, was discussed. The findings obtained as a result of the court process are that the company has a strong staff throughout the empire, resulting in a lack of control, that the officers working in the company attempt corruption, if the company is detected by the company, the company has the authority to investigate the issue and the individuals on trial, and the people on trial object to the company decision. It has been determined that they have the right to apply to state courts by making a decision, and despite the judicial privilege granted to the company, the final decision authority is the state court.

As a result, research and studies in the field of history in the modern world now focus on a more limited time period and a specific subject. In this study, the behaviour patterns of the officials working in the Wildabad Regiment Office and their reactions to illegal activities were taken into account. Thus, it was tried to express the reactions of the administrators and how they behaved in the face of illegal activities in the Wildabad Regiment Officer.

In this context, as a result of the examination of the litigation process that took place between 1910 and 1912 in the Wildabad Regiment Office, it was determined that the company had a significant impact on the judiciary. However, as in the findings obtained from this sample, it has been determined that the final decision authority is the state courts and the plaintiff and the defendant can use their right to apply to these courts comfortably. The reaction of the civil servants employed by the company against the informal economy initiatives was in line with the interests of the company and the government. It has been determined that the company and the government acted together in such litigation processes. Completion of the court process in a short period of 2 years, indicating that there is harmony between the company and the government in the field of jurisdiction, provides information about the function of the judicial function. If an evaluation is made about the functioning of the Ottoman judicial system in this context, it can be determined that there is no problem in terms of the functioning of the judicial system, as the case will be concluded in a short time like 2 years. The punishment of Zekeriya Sırrı Efendi as a result of the detection of her crime clearly reveals the perspective of the company towards its employees engaged in illegal activities.